

www.tabarestan.info

برگززار مسیح

از دوره مکیون

حمیده سلطانی مقدم

www.ksars.org info

تبرستان

www.tabarestan.info

تبرستان

www.tabarestan.info

برگزینان در دوره پهلوی

حمیده سلطانی مقدم

سرشناسه: سلطانی مقدم، حمیده، ۱۳۶۱ -
 عنوان و نام پدیدآور: برگزاری حج در دوره پهلوی / حمیده سلطانی مقدم.
 مشخصات نشر: تهران: نشر مشعر، ۱۳۹۳.
 مشخصات ظاهری: ۱۳۶ ص.
 شابک: ۷-۵۵۱-۵۴۰-۹۶۴-۹۷۸
 وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا
 یادداشت: کتابنامه: ص. [۷۷] - ۷۹؛ همچنین به صورت زیرنویس.
 موضوع: حج -- تاریخ
 موضوع: ایران -- تاریخ -- قاجاریان، ۱۱۹۳ - ۱۳۴۴ ق.
 موضوع: ایران -- تاریخ -- پهلوی، ۱۳۰۴ - ۱۳۵۷
 رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۳ ب ۴ س ۸ / ۹ / ۱۸۸ BP
 رده‌بندی دیویی: ۳۵۷ / ۳۹۷
 شماره کتابشناسی ملی: ۲۶۶۳۱۸۷

برگزاری حج در دوره پهلوی

تألیف:	حمیده سلطانی مقدم
تدوین:	پژوهشکده حج و زیارت
ناشر:	مؤسسه فرهنگی هنری مشعر
چاپ و صحافی:	چاپخانه مشعر
نوبت چاپ:	اول - زمستان ۱۳۹۳
شمارگان:	۳۰۰۰ نسخه
بها:	۳۲۰۰ تومان

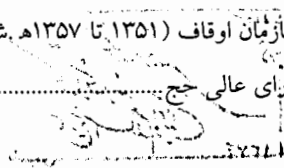
شابک: ۷-۵۵۱-۵۴۰-۹۶۴-۹۷۸ ISBN: 978-964-540-551-7

مراکز پخش و فروشگاه‌های مشعر:

تهران: تلفن: ۰۳-۶۴۵۱۲۰۰۳ / قم: تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۳۸۴۰۰

فهرست

- ۷..... دیباچه
- ۹..... مقدمه
- ۱۱..... حج ایرانیان در دوره قاجار و روابط قاجار و عثمانی
- ۱۲..... مسیرهای حج در دوره قاجار و مشکلات آنها
- ۱۲..... ۱. مسیر دریایی از جنوب ایران به جده
- ۱۳..... ۲. راه جبل
- ۱۴..... ۳. راه شام
- ۱۴..... ۴. مسیر استانبول به جده
- ۱۷..... برگزاری حج در دوره پهلوی دوم
- ۱۸..... حج در دو دهه ابتدای پهلوی دوم
- ۲۳..... حج در سال‌های دهه چهل
- ۲۳..... تصمیم کمیسیون حج بر پایان دادن به مشکلات
- ۲۴..... حمله‌داران دیروز، راهنمایان امروز
- ۲۵..... مراحل نام‌نویسی متقاضیان حج
- ۲۶..... تهیه بلیط و رزرو جا در عربستان
- ۲۷..... ادامه برخی مشکلات در سال‌های دهه چهل
- ۳۱..... سازمان اوقاف در دوره پهلوی دوم
- ۳۱..... جدا شدن سازمان اوقاف از وزارت فرهنگ
- ۳۵..... واگذاری امور حج به سازمان اوقاف (۱۳۵۱ تا ۱۳۵۷ ه.ش)
- ۳۹..... اهداف و برنامه‌های شورای عالی حج

- آیین‌نامه امور حج ۳۹
- فصل اول: مقررات مربوط به حجاج ۳۹
- فصل دوم: سرپرستی حجاج ۴۱
- فصل سوم: مقررات مربوط به سازمان اوقاف ۴۳
- مباشر به جای حمله‌دار ۴۶
- انتخاب راهنمایان حج از طریق آزمون ۴۷
- مفاد قرارداد بین سازمان اوقاف و مباشران ۴۹
- تسریع مراحل ثبت‌نام متقاضیان ۵۵
- خوراک، مسکن، وضع ظاهر و بار ۵۷
- توانایی جسمی و معاینات پزشکی ۵۹
- عوارض برای انجمن شهر و جمعیت شیروخورشید ۶۱
- نمایندگان مراجع شیعه در حج ۶۱
- سمینار مسائل حج (۲۵ - ۲۷ فرودین ۱۳۵۲) ۶۶
- کمیسیون بهداشت و درمان ۶۷
- کمیسیون آموزش ۶۸
- کمیسیون پذیرایی از حجاج و هزینه‌های سفر ۷۰
- کمیسیون گذرنامه و هوایمایی ۷۰
- برخی آسیب‌های اجرایی برگزاری حج ۷۰
- نارضایتی مردم از روند انتخاب زائران و مباشران ۷۱
- رشوه‌گیری در انتخاب مدیران حج ۷۳
- کتابنامه ۷۷
- اسناد و تصاویر ۸۱

دیباچه

در سال‌های اخیر، درباره حج‌گزاری ایرانیان آثار باارزشی از پژوهشگران و نویسندگان چاپ شده است که در این میان می‌توان از «تاریخ حج‌گزاری ایرانیان» تألیف خانم «اسرا دوغان دنیز» و «راه حج و پنجاه سفرنامه دوره قاجاری» اثر استاد «رسول جعفریان» نام برد. از میان ده‌ها کتاب و سفرنامه‌ای که در این موضوع نگاشته شده، کمتر به حج‌گزاری ایرانیان در دوره پهلوی پرداخته شده است. تنها اثری که گروه تاریخ و سیره پژوهشکده حج و زیارت شناسایی کرده است، پایان‌نامه کارشناسی ارشد سرکار خانم «حمیده سلطانی مقدم» است که پس از بررسی و اصلاح بخش‌هایی از آن با راهنمایی کارشناسان گروه تاریخ و سیره، اینک در اختیار شما خوانندگان قرار گرفته است. این کتاب با حجم کم خود، اطلاعات تازه‌ای درباره برگزاری حج در دوره پهلوی را فراروی پژوهشگران می‌نهد که در خور ستایش است. در پایان ضمن تشکر از نویسنده محترم، امید است این اثر مورد توجه صاحب‌نظران قرار گیرد.

من الله التوفیق

پژوهشکده حج و زیارت

گروه تاریخ و سیره

تبرستان

www.tabarestan.info

مقدمه

می‌توان گفت که در منابع تاریخی به مسئله برگزاری حج در دوره قاجار و پیش از آن، به مراتب بیشتر از دوره پهلوی دوم توجه شده است. از این رو ما در این نوشتار می‌خواهیم تا روند شکل‌گیری اداره حج و زیارت را در این دوره، در دو مقطع زمانی بررسی کنیم: ابتدا به دهه بیست و سی می‌پردازیم که حمله‌داران تنها حاکمان این عرصه بودند. سپس به دهه چهل اشاره می‌نماییم که در آن مدت، وزارت کشور کوشید تا کنترل بیشتری بر این سفر داشته باشد. به همین منظور در سال ۵۱ برگزاری حج به سازمان اوقاف سپرده شد تا تنها دولت در این باره تصمیم‌گیری نماید و پاسخگوی مسائل بی‌شمار آن باشد. بی‌شک، شناسایی مشکلات و موانع برگزاری حج در این دوران و یافتن راه‌حلی برای آنها، از برنامه‌های سازمان اوقاف در این دوره بوده است. همچنین در این نوشتار، اهداف و برنامه‌های دولت و میزان موفقیت در اجرای برنامه‌ها را بررسی خواهیم کرد.

در پایان از پژوهشکده حج و زیارت به‌ویژه از گروه تاریخ و سیره، که قبول زحمت تصحیح و چاپ این اثر را نموده‌اند، سپاسگزارم.

قم / حمیده سلطانی

تبرستان

www.tabarestan.info

حج ایرانیان در دوره قاجار و روابط قاجار و عثمانی

از آنجا که سرزمین حجاز در حوزه قدرت دولت عثمانی قرار داشت، انجام دادن اعمال حج برای ایرانیان، به چگونگی روابط سیاسی دولت قاجار و عثمانی ارتباط پیدا می‌کرد. به همین دلیل، در قراردادهایی که میان آن دو به امضا می‌رسید، به مسئله حج و زیارت عتبات توجه کامل می‌شد و اصل یا اصولی از آن قراردادها به حج و زیارت اختصاص می‌یافت.

البته گفتنی است که در مکه یا مدینه، دولت شرفای علوی قدرت داشت و شریف وقت حجاز به‌طور معمول، چه برای کسب درآمد بیشتر و چه به انگیزه‌های مذهبی و نَسبی، می‌کوشید تا با ایرانیان روابط بهتری داشته باشد. اما گاهی تیرگی روابط، تأثیر مستقیمی روی برگزاری حج زائران ایرانی داشت. از برخی اسناد موجود برمی‌آید که وجود برخی مشکلات و درگیری‌ها میان دو دولت، تا پیش از سال ۱۲۳۷ ه.ش سبب برگزار نشدن یا محدود شدن مراسم حج شده بود. البته پس از مدتی، آرام‌آرام کار به گفت‌وگو و سازش کشیده می‌شد.

طبیعی است که حفظ جان ایرانیان در کشور عثمانی بر عهده دولت بود و دولت عثمانی نیز اختیار امور حجاز را به شریف واگذار کرده بود. اما به هر حال، مشکل همیشگی زائران ایرانی، وجود اعراب بدوی راهزن

بود. گفتنی است تعداد حجاج ایرانی در این دوره، چه در سال‌های امن و چه در سال‌های سخت، حدود هزار تا هشت هزار نفر بوده است؛ همان‌طور که در سفرنامه میرزا داوود به آن اشاره شده است: «حاج ایران، خیلی کم است، هزار و دویست نفر به سیاه آمده است»^۱.
با وجود همه این مشکلات، ایرانی‌ها چهار مسیر مختلف را برای سفر به مکه انتخاب می‌کردند که در اینجا به آنها اشاره می‌کنیم.

مسیرهای حج در دوره قاجار و مشکلات آنها

۱. مسیر دریایی از جنوب ایران به جده

یکی از مسیرهای مهم حج برای ایرانیان ساکن جنوب، دریای خلیج فارس بود. حجاج پس از گذر از بصره، بندرعباس، بندرلنگه، بوشهر و برخی دیگر از بنادر جنوبی ایران با کشتی به جده می‌رفتند. کشتی‌ها از دریای عمان به اقیانوس هند وارد می‌شدند و با حرکت به سوی یمن و ورود به دریای سرخ، در بندر جده لنگر می‌انداختند.

البته سفر با کشتی، اغلب با دردهای زیادی همچون تلاطم دریا و بیماری زائران همراه بود. اما زائران با رنج بسیار، سختی‌های این مسیر را بر خود هموار می‌کردند. زائری این وضعیت دشوار را چنین شرح می‌دهد:
باز باد شمال مخالفی وزیدن گرفت. افواج امواج به حرکت آمده، به کشتی ریزان [شده] و حجاج از رجال و نسون، وداع جان نمودند.
در کیفیت روز مذکور، زبان از تفصیلش لال و مرغ بیان، قاصر و شکسته بال [است]^۲.

۱. سفرنامه میرزا داوود، داوود بن علی‌نقی، مصحح سید علی قاضی عسکر، ص ۱۰۵.

۲. بزم غریب، محمدعلی بن محمدرضی بروجردی؛ پنجاه سفرنامه حج، رسول جعفریان، ج ۱، ص ۷۶۴.

رعایت نکردن بهداشت، باعث گسترش بیماری‌ها می‌شد. از این رو اگر یک بیماری در کشتی یا لنگرگاهی شایع می‌شد، زائران را به قرنطینه می‌بردند. سوارشدن به کشتی و پیاده‌شدن از آن برای رفتن به قرنطینه، یکی از دشواری‌های سفر حج بود. از سویی نیز انتظار طولانی در بنادر برای سوارشدن به کشتی، بسیار طاقت‌فرسا بود. همچنین کافی نبودن ظرفیت کشتی برای زائران، نشستن در کشتی را دشوارتر می‌کرد؛ تا آنجا که گاهی برای یافتن جا در کشتی باید به مسافران دیگر سرزمین‌ها، باج پرداخت می‌شد.^۱

گفتنی است زائران شیعه باید در همان مسیر دریایی، در منطقه‌ای به نام «یَلْمَلَم» (جُحْفَه)، محرم می‌شدند. اما تصور چنین احرامی در آن کشتی پرازدحام و کثیف، غیرممکن است. «ظهیرالملک» در سال ۱۳۰۶ ه. ق. می‌نویسد: «نجاست است که از اهل کشتی می‌بارد. الآن در حال احرام‌اند؛ چه احرامی؟! چه غسلی؟! ظرف نجس، آب نجس، محل ناپاک...»^۲

۲. راه جبل

مسیر مشهور دیگر، جبل یا «نجد» بود که از طریق عراق به سوی شبه جزیره عربستان می‌رفت. این مسیر تا مکه ادامه داشت. دشواری اصلی این مسیر، قتل و غارت زائران به وسیله راهزنان و حتی نیروهای دولتی حکومت «آل‌رشید» بود. البته آل‌سعود بعدها این حکومت را از میان بردند.

قرار بر این بود که نیروهای دولتی، هزینه‌ای به مأموران حاکم نپردازند. ولی این باج‌ها به زور گرفته می‌شد؛ به طوری که بیشتر این

۱. سفرنامه خوزستان، حاج میرزا عبدالغفار نجم‌الملک، ص ۱۸۳.

۲. سفرنامه حج ظهیرالملک، مصحح رسول جعفریان، ص ۲۵۵.

زورگیری‌ها به زدوخورد با زائران ایرانی منجر می‌شد و باعث تلفاتی نیز می‌گشت. حتی تهدیدات و اعتراضات دولت قاجار نیز فایده‌ای نداشت. این راه گاهی به قدری خطرناک می‌شد که علما اجازه تشریف از این راه را نمی‌دادند.^۱

۳. راه شام

مسیر شام که به سمت حلب و شام و از آنجا به سمت مدینه می‌رفت، راهی بود که ایرانیان از زمان صفویه، از آن استفاده می‌کردند. زائر ایرانی پس از رسیدن به دمشق، برنامه سفر خویش را برای رسیدن به مدینه تنظیم می‌کرد. در آنجا اسباب سفر خود را تهیه می‌نمود و به همراه کاروان یا به اصطلاح «مَحْمِلِ شام» که بزرگ‌ترین کاروان حج بود، به سمت مدینه به راه می‌افتاد.^۲ البته این راه، آبادتر از سایر راه‌ها بود و تأمین توشه راه در آن ساده‌تر. اما دشواری‌اش، طولانی بودن مسیر یک ماهه مدینه به دمشق بود.^۳ با این حال، انتخاب راه شام، توفیق زیارت اماکن مقدس دمشق را به همراه داشت. گفتنی است که این راه (از دمشق تا مدینه) از سال ۱۳۲۶ ه. ق. به راه آهن مجهز شد.

۴. مسیر استانبول به جده

مسیر دیگر زائران ایرانی از طریق استانبول بود. در واقع، حجاج ایرانی از «انزلی» به سمت تفلیس و بعد استانبول می‌رفتند و با گذر از مرز شرقی

۱. رسائل و روزنامه شیخ فضل‌الله نوری، محمد ترکمان، ج ۱، ص ۵۴.

۲. سفرنامه حاج علیخان اعتمادالسلطنه، علیخان اعتمادالسلطنه، ص ۸۹.

۳. سفرنامه مکه، مخبر السلطنه، ص ۲۷۲.

مصر، به جده وارد می‌شدند.^۱ بخشی از این راه با قطار و بخشی دیگر با کشتی سپری می‌شد. البته این راه نیز همانند راه‌های قبلی، دشواری‌های خود را داشت. در سال ۱۳۰۲ ه. ش حدود سه‌هزار حاجی ایرانی به مکه رفته بودند؛ چنان‌که «فراهانی» در سفرنامه خود چنین گفته است:

هشتصد نفر از راه شام آمد که پنجاه نفر از آنها از تشنگی و بادِ سام مرده بودند. قریب یکصد نفر هم از راه جبل به دزدی و لباسِ تبدیل آمدند و یک‌هزار و دویست نفر از راه بوشهر و بندرعباس و بغداد آمده و از جده وارد شده و یک‌هزار و کسری هم از راه اسلامبول آمدند و از جده و ینیع وارد شدند.^۲

۱. سفرنامه حاج نجم‌الملک (حدیث قافله‌ها)، حج نجم‌الملک، ص ۱۸۵.
۲. سفرنامه میرزا محمدحسین فراهانی، میرزا محمدحسین فراهانی، ص ۱۷۰.

تبرستان
www.tabarestan.info

برگزاری حج در دوره پهلوی دوم

در سال‌های پیش، سفر حج همچون سفرهای دیگر پرخطر و بدون ایمنی بوده است. حتی در دوره قاجار و دوره پهلوی اول، کیفیت و ایمنی راه‌های این سفر، تغییر چندانی نکرد و مردم با مشکلات فراوانی به این سفر می‌رفتند. در سال‌های دهه بیست و سی هجری شمسی، مردم برای رفتن به حج باید به سفارت کشورهای لبنان، عراق و سوریه مراجعه می‌نمودند و گذرنامه دریافت می‌کردند؛ زیرا مسئله حج در دولت ایران سرپرست مشخص نداشت تا پاسخگوی مراجعان آن باشد؛ به همین علت گاهی یک نفر از سفارت ایران در مصر به همراه وزیر مختار مصر، چند روزی را در جده به سر می‌برد و گاهی حتی همان یک نفر هم نبود؛ برای مثال در سال ۱۳۲۰ ه. ش که فعالیت‌ها در دولت هماهنگ‌تر بود، یکی از وابستگان سفارت ایران در مصر، برای رسیدگی به کارهای ایرانیان به حجاز آمده بود. اما با وجود زیرکی و زبان‌دانی، تنها به دلیل جوانی، جایگاه و شأن او چندان رعایت نمی‌شد و مأموران عربستان به او اعتنا نمی‌کردند. کارها نیز چندان پیش نمی‌رفت و حرمت و شأن حجاج ایرانی حفظ نمی‌شد.^۱

مراسم بزرگ حج را اشخاصی به نام «حمله‌دار» اداره می‌کردند که به هیچ نهادی پاسخگو نبودند. سرانجام در سال ۱۳۵۱ ه.ش به دستور مستقیم محمدرضا شاه، برگزاری حج به سازمان اوقاف سپرده شد. این سازمان برای برگزاری مراسم حج، به بیشتر مسائل مربوط، از مراحل ثبت‌نام گرفته تا تهیه وسیله سفر و اسکان زائران، توجه نمود. سازمان اوقاف در این باره از جوانان «سپاه دانش» کمک بسیاری گرفت؛ برای نمونه، آنان زائران سالخورده و بی‌سواد را در همه مراحل، راهنمایی و کمک می‌کردند. ما در این نوشتار به برنامه‌های سازمان اوقاف برای سامان دادن و متمرکز کردن امور حج می‌پردازیم.

حج در دو دهه ابتدای پهلوی دوم

بعد از گذشت ده‌ها سال سفر با اسب و شتر و حیوانات بارکش، در دوره پهلوی، از وسایل چهارچرخ برای حمل و نقل استفاده شد و این تنها تغییرات اجرایی این سفر بود. گفتنی است بیشتر مردم در این سفر پرخطر تنها بودند. از این‌رو آنها در سفر، خود را به حمله‌داران می‌سپردند. اما برای اطمینان بیشتر، با چند تن از دوستان و خویشان به این سفر می‌رفتند.^۱

همچنین مسائل حج به‌خوبی به زائران آموزش داده نمی‌شد. از این‌رو هرکس براساس دانسته‌ها و باورهای خود به این سفر می‌رفت.^۲ به همین

۱. سفرنامه و راهنمای حج، ذوالقدر شجاعی، ص ۸.

۲. میقات حج (بررسی مشکلات حاجیان در میزگردی با حضور آیت الله مطهری)، ش ۶۱.

علت، تفاوت اعتقادی شیعیان و اهل تسنن، موجب بروز مشکلات بسیاری می‌شد. یکی از موارد اختلاف میان شیعه و سنی، حلول ماه ذی‌حجه بود.

به‌طور کلی، تفاوت مذهب تشیع و تسنن، یکی از موارد اختلافی بود. بیشتر اهل تسنن، شیعه را رافضی و اهل بدعت می‌دانستند؛ به‌ویژه وهابیت که مذهب عمده اهل حجاز است، شیعه را مهکوره‌الدم می‌شمرد. آنها آشکارا با برپایی نشست‌های متعدد در صحن مسجدالحرام، علیه مذهب تشیع سخنرانی می‌کردند و شیعیان را مشرک می‌خواندند و معتقد بودند که دولت نباید آنها را به حرم خدا و رسول ﷺ راه دهد.

به‌جز این مورد، اختلاف نژادی عرب و عجم نیز محل اختلاف و دشمنی میان اهالی حجاز و ایران بود.^۱ اگرچه روحانیانی که معمولاً همراه هیئت اعزامی از طرف دولت به مکه اعزام می‌شدند، نظارت بر این امر را برعهده می‌گرفتند تا مشکل جدی به‌وجود نیاید، اما نبود نهاد مسئول و برنامه مناسب برای ایجاد دوستی، کنار گذاشتن اختلافات و رساندن آگاهی به حجاج، این درگیری‌ها را بیشتر می‌کرد؛ برای مثال اظهار انزجار حجاج ایرانی از وهابیان، فرادا خواندن نماز در مسجدالحرام و تظاهر به قبول نداشتن مذهب آنها، باعث شد تا افکار عمومی اهل حجاز به حجاج ایرانی منفی شود و دولت حاکم نیز در برابر جو به وجود آمده تسلیم گردد.

حادثه تلخ اعدام زائر ایرانی، «ابوطالب یزدی»، نمونه‌ای از چنین

نگاهی است. این حادثه برای همیشه در تاریخ دشمنی با زائران شیعه ایرانی باقی می‌ماند. ابوطالب یزدی در سال ۱۳۲۲ ه. ش هنگام طواف حالش به هم خورد. چند تن از متعصبان وهابی این منظره را دیدند و حاجی را به دست پاسبان‌های حجاز دادند! آنها نیز به سرعت حکم اعدام را به دلیل آلوده کردن حرم الهی برای وی اجرا کردند. حتی اقدامات

دولت ایران برای رفع این سوء تفاهم به جایی نرسید.^۱ بعد از این ماجرا، تا چهار سال، رفتن به حج ممنوع شد. اما بعد از این، دو دولت ایرانی و سعودی در صدد از سرگرفتن روابط برآمدند. در واقع دولت ایران به دلیل تقاضای شهروندان برای انجام دادن حج و دولت سعودی به دلیل منافع حاصل از زائران حج، به این تصمیم راضی شدند.^۲

بنابراین در سال ۱۳۲۷ ه. ش نخست‌وزیر وقت، «هژیر»، برای به دست آوردن همراهی شیعیان کشور، به مسئله از سرگیری حج اقدام کرد. به همین علت، از طرف دولت و به تشویق علما، منصب امیرالحاجی به «محسن صدر» سپرده شد. علمای آن عصر نیز همچون «آیت‌الله بهبهانی» و «آیت‌الله بروجردی» وی را به قبول این مأموریت تشویق کردند تا شاید مسئله اعزام حجاج بهبود یابد. اما صدر می‌دانست که دولت، اراده جدی در این باره ندارد و برنامه‌ای را نیز پیشنهاد نمی‌دهد. تنها اقدام دولت، فرستادن هدایای بسیار نفیس از طرف شاه به ملک ابن‌السعود، پادشاه حجاز، بود؛ یک جلد کلام‌الله خطی و یک شمشیر با غلاف طلائی که به

۱. خاطرات سیاسی و اجتماعی، عبدالحسین مسعودی، ص ۴۲۶؛ خاطرات آیت‌الله یزدی اصفهانی، کتابخانه حج.

۲. خاطرات سیاسی و اجتماعی، ص ۴۶۸.

فیروزه‌های بسیار گران‌بها زینت شده بود، از جمله این هدایا بود. یکی از مشکلات اصلی، فراهم کردن ارزی بود که دولت سعودی از حاجیان می‌گرفت. مشکل دیگر، مرتب کردن ظاهر هیئت حجاج ایرانی بود؛ چراکه حفظ ظاهر کاروان، آبروی دولت بود. بنابراین حدود سال ۱۳۲۷ ه.ش که رابطه بین دولت‌های سعودی و ایران از سر گرفته شد، برای مرتب‌کردن ظاهر کاروان‌های ایرانی قوانینی در نظر گرفته شد.^۱

حج در دست حمله‌داران

زائران از راه‌های مختلف به عربستان می‌آمدند؛ برخی از راه خشکی، برخی با هواپیما و عده‌ای نیز با کشتی از بندر بوشهر به کویت می‌آمدند و بعد در آنجا با هر وسیله موجود مثل کامیون‌های مخصوص حمل مواد ساختمانی، خود را به عربستان می‌رساندند. خطرات و آسیب‌های این سفر چه از راه خشکی و چه از راه دریا بسیار زیاد بود؛ مانند خطر غرق‌شدن کشتی‌ها بر اثر تلاطم آب دریا.^۲

زائران معمولاً با پرداخت مبلغی خود را در این سفر به حمله‌داران می‌سپردند. حمله‌داران، گارژدارانی بودند که تسهیلاتی جز اتوبوس‌های فرسوده و بدون امکانات نداشتند و تأمین محل سکونت و نیازهای ابتدایی زائران را برعهده می‌گرفتند.^۳ اما با این حال، بیشتر حمله‌داران وقتی به سرزمین حجاز می‌رسیدند، به تعهد خود عمل نمی‌کردند.

۱. خاطرات صدر الاشراف، ص ۴۶۹.

۲. خاطرات آیت‌الله یزدی اصفهانی، کتابخانه دیجیتال تخصصی حج، ص ۱۶۱ براساس قرارداد؛

ر.ک: <http://old.hajj.ir/hadjwebui>

۳. میقات حج، ش ۵۴، ص ۱۵۰.

هرچند حمله‌دارانی نیز بودند که زائران از آنها به نیکی یاد می‌کردند.^۱ البته گفتنی است کار حمله‌داری نیز بسیار طاقت‌فرسا بود؛ چراکه آنها باید در گرمای سوزان مکه و مدینه به دنبال کارهای زائران می‌بودند و دشواری‌های متعدد این سفر را حل می‌کردند. مشکلات پیش‌بینی نشده برای زائران جزء همیشگی این سفرها بود؛ برای نمونه، فرورفتن ماشین در شن‌های روان بیابان‌های عربستان موجب تاخیر در ورود زائران و از دست دادن وقت حج می‌شد.^۲

وزارت کشور که سرپرست برگزاری حج بود، برای جلوگیری از اقدامات چپاولگرانه شرکت‌های حمل‌مسافر، هیچ اقدامی نمی‌کرد. به گفته «صدر»، در همان سال ۱۳۲۷ ه. ش که امیرالحاجی به عهده او گذاشته شده بود، حمله‌داران پول مردم را برداشته و رفته بودند. وی این متن را به دولت و دربار تلگراف کرد:

دولت اجازه بدهد من بدهی حجاج را که گاراژدارها قبل از حرکت از آنها گرفته‌اند، ضمانت کنم و دولت در مرکز از گاراژدارها وصول نماید. ولی هرچقدر الحاح کردم و گفتم نصف مردم تلف خواهند شد، جز جواب منفی نشنیدم.^۳

اوضاع سفر حج تا قبل از سال‌های ابتدایی دهه چهل به همین سختی بود. اما در سال ۱۳۴۳ دولت تصمیم گرفت برای رفع این مشکلات راه‌حلی بیابد.

۱. میقات حج، ش ۴۹، صص ۱۶۲ و ۱۶۳.

۲. خاطرات و مبارزات آیت‌الله فلسفی، حمید روحانی، ص ۳۷۴.

۳. خاطرات صدر، ص ۴۸۲.

حج در سال‌های دهه چهل

سرانجام گزارش‌های وحشتناک این سفرها مسئولان را به فکر واداشت. آنها سعی کردند بر کار حمله‌داران نظارت بیشتری داشته باشند و با گرفتن تعهدات بیشتر و دریافت وثیقه، از بی‌قیدی آنها در سفر بکاهند. مشکل دیگری که باید برای حل آن چاره‌ای اندیشیده می‌شد، جلوگیری از ورود زائران سال‌خورده و بیمار و زنان باردار بود که آمار مرگ‌ومیر را میان زائران ایرانی بالا برده بود. افزون بر آنکه حکومت نیز نگران خراب شدن چهره خود میان زائران کشورهای دیگر بود.

تصمیم کمیسیون حج بر پایان دادن به مشکلات

طبق مصوبه هیئت وزیران در آبان‌ماه سال ۱۳۴۳ ه.ش باید کمیسیونی در فرمانداری‌ها تشکیل می‌شد تا پس از بررسی وضعیت جسمانی و مالی زائران، برای آنها تأییدیه صادر کند. این کمیسیون متشکل بود از رئیس دارایی، رئیس بهداری، رئیس شهربانی، رئیس بانک ملی و یک نفر از روحانیان درجه اول و یک نفر معتمد به تعیین فرماندار که برای جلوگیری از مشکلات احتمالی به وضعیت زائران رسیدگی می‌کرد. برای صدور تأییدیه، رأی رئیس بهداری باید جزو اکثریت می‌بود. بدین صورت، سلامت جسمانی زائران در اولویت قرار می‌گرفت.^۱ از این‌رو مسئولان تا حد توان برای رعایت مسائل بهداشتی زائران کوشش می‌کردند.^۲

هرچند تشکیل کمیسیون حج در سال ۴۳ به تصویب هیئت وزیران

۱. سند ۵۸۴۹۸ - ۲۹۳.

۲. میقات حج، ش ۴۵، ص ۱۷۱.

رسید، اما در سال‌های ۴۴ و ۴۵ به‌طور جدی اجرایی شد.^۱ از این رو به دستور صریح وزارت کشور این کمیسیون باید در تمامی فرمانداری‌ها، تشکیل می‌شد.^۲

حمله‌داران دیروز، راهنمایان امروز

هم‌زمان با تشکیل کمیسیون حج، سامان‌دهی به کار حمله‌داران که اکنون راهنمایان حج خوانده می‌شدند، آغاز شد. وزارت کشور هم تأیید صلاحیت افراد متقاضی راهنمایی حج را به فرمانداری‌ها سپرده بود. فرمانداری‌ها بنابه دستور وزیر کشور، باید در انتخاب راهنمایان حج بسیار دقت می‌کردند. آنها باید با کمک ساواک و شهربانی، برای صدور گواهی، عدم سوء پیشینه سیاسی و حسن اخلاق راهنمایان را بررسی می‌نمودند و افراد واجد شرایط را برای دریافت پروانه، به وزارت کشور معرفی می‌کردند.^۳

راهنمایان حج پس از تأیید فرمانداری و کسب پروانه از وزارت کشور، به مردم معرفی می‌شدند و کار آنها به‌طور رسمی شروع می‌شد و زائران نیز فقط با یکی از این راهنمایان به حج می‌رفتند.^۴

آیین‌نامه کمیسیون دائمی حج برای حمله‌داران در هفت صفحه، شرایط حمله‌داران را قید می‌کند که به‌جز حسن شهرت و سابقه در این کار، باید از امکانات مالی مناسب نیز برخوردار باشند؛ چراکه تأمین غذا،

۱. سند ۷۱۶۲۱ - ۲۳۹.

۲. سند ۵۸۴۹۸ - ۲۹۳.

۳. سند ۷۱۶۲۱ - ۲۳۹.

۴. همان.

مسکن و بقیه لوازم سفر به عهده آنها بود. حمله‌داران نیز این هزینه‌ها را از زائران دریافت می‌کردند.^۱ طبق این آیین‌نامه، راهنمایان موظف می‌شدند با زائر قراردادی شبیه نمونه وزارت کشور، در سه نسخه منعقد کنند و تعهدات خود را طبق آن در برابر زائر انجام دهند.

بنابر خاطرات یکی از روحانیان، در این سال‌ها نظارت خوبی روی سرپرستان حج انجام می‌شد و آنها به هیچ‌عنوان رشوه دریافت نمی‌کردند.^۲ راهنمایان حج نیز تعداد زائران را به دفتر حج اطلاع می‌دادند. در این آیین نامه از راهنما خواسته شده بود نرخ‌های مصوب کمیسیون حج را رعایت کند. هزینه سفر در این سال‌ها حدود سه تا چهار هزار تومان می‌شد.^۳ راهنمایان موظف بودند یک روحانی، و در صورت ندانستن زبان عربی، یک مترجم را همراه خود داشته باشند.

شهربانی نیز موظف بود برای راهنمایانی که اسامی آنها از طرف دفتر حج ارسال می‌شد، گذرنامه صادر کند. در ضمن، مرجع رسیدگی به شکایت زائران از راهنمایان، کمیسیون دائمی حج بود.^۴

مراحل نام‌نویسی متقاضیان حج

هر زائر با در دست داشتن مدارک و چند گواهی می‌توانست برای صدور گذرنامه به شهربانی مراجعه کند. این مدارک عبارت بود از:

۱. گواهی صلاحیت از کمیسیون حج؛

۱. سند ۷۱۶۲۱ - ۲۳۹.

۲. میقات حج، ش ۴۶، ص ۲۱۵.

۳. میقات حج، ش ۴۸، ص ۱۵۲.

۴. سند ۵۸۴۹۸ - ۲۹۳.

۲. رسید بیست هزار ریال وجه سپرده به بانک ملی. چنانچه زائری در کشور عربستان از این وجه استفاده نکند پس از بازگشت به ایران همان پول به او برگردانده می‌شود.^۱

۳. رسید سه هزار ریال وجه پرداختی برای خروج از کشور؛

۴. رسید مبلغ یک‌هزار و هفتصد ریال وجه پرداختی به بانک ملی؛^۲

۵. گواهی تزریق واکسن‌های لازم از بهداری. **عربستان**

داشتن ظاهر مناسب و وسایل مرتب زائران نیز برای سرپرستان، مهم بود. از این رو به فرمانداری‌ها سفارش می‌کردند حتماً از این نظر نیز متقاضیان سفر حج را توجیه کنند.^۳ هیئت حاکمه می‌دانست که حفظ شأن و منزلت حجاج از اقدامات مهمی است که در نحوه رفتار مأموران سعودی با زائران ایرانی تأثیر مستقیم خواهد داشت.

درواقع وقتی مأموران دولت سعودی مشاهده می‌کردند که دولت خود زائران برای آنها احترام قائل‌اند و برای آسایش و رفاه زائرانشان در صحرای عرفات و منا تلاش می‌کنند، آنها نیز به زائران ایرانی احترام می‌گذاشتند.^۴

تهیه بلیط و رزرو جا در عربستان

متقاضیان حج باید پس از تهیه بلیت از دفاتر شرکت‌های مسافرتی برای رزرو جای اسکان اقدام می‌کردند. در سال چهل تصمیم گرفته شد

۱. سند ۵۸۴۹۸ - ۲۹۳.

۲. روزنامه کیهان، تک شماره، ۱۳ اسفند ۱۳۴۳.

۳. سند ۶۱۲۴۵ - ۲۹۳.

۴. سند ۷۱۶۲۱ - ۲۳۹.

۵. اعمال حج (از خاطرات مکه با شرح کامل مناسک و طرز انجام آن)، ص ۸۵.

که امور حمل و نقل هوایی متمرکز شود. نخستین اقدام شرکت هواپیمایی ایران، حمل مسافران سفر حج در اردیبهشت سال ۴۱ بود. از همین سال، تمام مسافرت‌هایی که فرمانداری‌ها زیر نظر وزارت کشور انجام می‌دادند با هواپیما صورت می‌گرفت. تا سال ۱۳۴۳ ه.ش هواپیمایی ایران ۴۳ هزار حاجی را به جده برده بود.^۱

ادامه برخی مشکلات در سال‌های دهه چهل

در این سال‌ها تجهیزات پزشکی نیز به عربستان فرستاده می‌شد؛ با وجود این، در اسناد دولتی سال‌های بعد، ابراز ناخرسندی از وضعیت سلامت زائران و نبود کنترل دقیق روی صلاحیت جسمانی آنان، بسیار به چشم می‌خورد. این مسئله مسئولان را نگران کرد؛ به طوری که در نامه‌های خود خواستار کنترل دقیق‌تر و مسئولانه‌تر متصدیان امور شدند. اعزام یک زن هشتاد ساله و یک زن مبتلا به بیماری روحی و همچنین بیمار بدحالی که همه خویشتانش او را از سفر باز داشته بودند و در حج فوت کرد، مواردی نیست که بتوان به سادگی از آنها گذشت.^۲

باید گفت مسئولان امر در عربستان تا حد توان برای رعایت مسائل بهداشتی کوشش می‌کردند.^۳ حتی زائران، رفتار مسئولان گمرک و فرودگاه عربستان را از رفتار مأموران ایرانی بهتر و شایسته‌تر می‌دیدند.^۴ در این سال [۱۳۴۳ ه.ش]، برای هر هزار زائر یک سرپرست در نظر

۱. روزنامه اطلاعات، ش ۶۴۸۸، ۲۴ اسفند ۱۳۴۳.

۲. همان، ش ۱۱۶۴۹، ۱۶ فروردین ۴۴.

۳. میقات حج، ش ۵۴، ص ۱۷۱.

۴. اعمال حج، صص ۱۱ - ۱۳.

گرفته شده بود که برای راهنمایی حجاج آموزش دیده بودند. برای اسکان زائران در صحرای منا نیز زمینی به هیئت سرپرستی واگذار شده بود. معمولاً این ساختمان‌ها را شرکت هواپیمایی در شهرهای مختلف اجاره می‌داد.^۱ برای جلوگیری از گم شدن اشیای زائران تمهیداتی در نظر گرفته شده بود.^۲ اما خود زائران بر اثر انبوهی جمعیت گم می‌شدند و مأموران و هیئت سرپرستی مجبور بودند به دنبال آنها بگردند.^۳

آمار تلفات و گمشده‌ها در سال ۴۴ زیاد بود. حادثه تصادف اتوبوسی که زائران را از مکه به مدینه می‌برد، بسیار اسفبار گزارش شده بود.^۴ راننده‌های خواب‌آلود، گاهی مسافران را آواره بیابان‌های برهوت مکه و مدینه می‌کردند؛ همان‌گونه که در برخی سفرنامه‌ها چنین آمده است:

خوشمزه آنجا بود که هم سفران ما از ترس اینکه راننده دوباره خوابش نبرد، تندتند هرچه خوراکی و نوشیدنی و میوه داشتند به او می‌دادند. شوفر هم مثل اینکه متوجه قضیه شده بود، مرتب خودش را به خواب میزد!^۵

اما با همه برنامه‌های نظارتی دولت کارشکنی‌ها به‌طور کلی از میان نرفته بود. هزینه اعزام به حج در سال‌های اخیر از چهار یا پنج هزار تومان شروع می‌شد و گاه به پانزده هزار تومان و بیست هزار تومان هم می‌رسید. حمله‌داران در عربستان افزون بر کاروان‌داری، تجارت هم می‌کردند و

۱. روزنامه اطلاعات، ش ۱۱۶۷۴، ۱۶ اردیبهشت ۱۳۴۴.

۲. همان، ش ۱۱۶۴۷، ۱۴ فروردین ۱۳۴۴.

۳. همان، ش ۱۱۶۶۱، ۳۱ فروردین ۱۳۴۴.

۴. همان، ش ۱۱۶۷۱، ۱۳ اردیبهشت ۴۴.

۵. اعمال حج، ص ۵۴.

گاهی برخی از آنان برای مشتاقان تهی دست زیارت خانه خدا، حج قسطی تهیه می‌کردند.^۱

دولت می‌کوشید تا وضعیت آشفته حج را سامان دهد. در نتیجه، آنچه در مراسم حج این سال‌ها دیده می‌شد، از برخی جهات بهتر شده بود؛ البته نه به‌طور کامل.

باید گفت بخش زیادی از مشکلات هم به نبود امکانات گسترده و برنامه مدون و منسجم مربوط می‌شد. نبود امکانات بهداشتی و فراهم نشدن مواد غذایی سالم، تنها به پذیرفتن مسئولیت کاروان‌داران مربوط نمی‌شد. در واقع حتی با تلاش‌های زیاد آنها در تهیه مواد تازه و نسبتاً خوب، به گواهی یکی از زائران، مشکلات ادامه داشت.^۲ حمله‌داران تنها می‌توانستند زائران و وسایل بی‌شمار آنها را با اتوبوس‌هایشان جابه‌جا کنند یا با گرفتن چند اجیر از سیاهان بومی سرزمین حجاز، آسپزی راه بیندازند.^۳ اما مشکلات همیشه فراتر از تلاش و امکانات آنها بود.

رفتار نامناسب برگزارکنندگان حج از ابتدا و به‌ویژه در فرودگاه نیز در شأن یک زائر بیت‌الله الحرام نبود. زائران در فرودگاه از تبعیض بسیار محسوس بین مسافران حج و مسافرانی که به کشورهای اروپایی سفر می‌کردند، دل‌آزرده می‌شدند. معطلی‌های زیاد در فرودگاه برای تحویل دادن اسباب و وسایل در بیابان‌های گرم اطراف فرودگاه و رفتار نامناسب مأموران گمرک، راه این سفر را تحمل‌ناپذیر می‌کرد.

۱. میقات حج، ش ۵، صص ۴۴ و ۴۵.

۲. اعمال حج، ص ۱۴.

۳. خاطرات فیض گیلانی.

موقع برگشتن حجاج نیز واریسی‌ها و سختگیری‌های بی‌جا و ریخت‌وپاش چمدان‌ها، زائران را بسیار دلخور می‌کرد. بعضی هم با آشنایی و پرداخت رشوه، چمدان‌هایشان مهر و موم می‌گردید و بدون اینکه باز شود از بازرسی فرودگاه رد می‌شد.^۱ حتی پذیرایی از زائران خانه خدا در هوایما نیز با دیگر مسافران تفاوت زیادی داشت؛ غذای نامناسب و سرد و توجه ناکافی به این مسافران، از جمله این تبعیض‌ها بود.^۲

حضور دولت در برپایی این سفر، به داخل ایران و مراجعات مکرر مردم به سازمان‌ها و نهادهای مربوط و نصب آگهی ثبت‌نام بر دیوارهای شهر خلاصه می‌شد. هزاران زن و مرد و پیر و جوان، ساعت‌ها و گاه شب‌ها و روزهایی را در صف می‌گذراندند تا درخواست سفر حج را بدهند. آن‌گاه معاینه شده، گذرنامه بگیرند و بعد راهی سفر گردند.

تنها مرهم این مصیبت‌ها، شایعاتی بود که صاحبان منافع این سفر به زائران منتقل می‌کردند و می‌گفتند: تا کسی سختی نکشد و رنج نبرد و گرما و سرما را تحمل نکند، حج او مقبول درگاه الهی نخواهد بود!

این آشفتگی‌ها تا سال پنجاه ادامه یافت. در سال ۵۱ با دستور مستقیم محمدرضاشاه دستگاه حج به سازمان اوقاف سپرده شد. در اینجا ابتدا مراحل مستقل شدن سازمان اوقاف از وزارت فرهنگ (آموزش و پرورش) را بررسی می‌کنیم؛ سازمانی که از سال ۵۱ تمام اقدامات مربوط به برگزاری حج و زیارت را به عهده گرفت.

۱. اعمال حج، ص ۹۲.

۲. همان، ص ۱۰.

سازمان اوقاف در دوره پهلوی دوم

جدا شدن سازمان اوقاف از وزارت فرهنگ

در دوره نخست‌وزیری «حسنعلی منصور» در سال ۴۱ و ۴۲، وی طرحی دوفوریتی را به مجلس برد که در آن، تفکیک وزارت فرهنگ را خواستار شده بود. این طرح پیشنهاد داده بود که برای تقسیم وظایف در وزارت فرهنگ، باید این وزارتخانه که در واقع وزارت آموزش و تعلیم و تعلّم بود، از سایر سازمان‌های ادغام‌شده تفکیک شود و سازمان‌هایی که ارتباطی با وزارت فرهنگ ندارند، به صورت مستقل به کار خود ادامه دهند و سازمانی مثل سازمان اوقاف باید زیر نظر نخست‌وزیر باشد.

تلاش نخست‌وزیر در این دوره، تخصصی‌تر نمودن و پربارترکردن وزارت فرهنگ یا همان تعلیم و تعلّم بود. در واقع طرح وی، تفکیک وزارت فرهنگ بود. وی طرحی برای سازمان اوقاف نداشت و تنها هدفش برداشتن بار سنگین سازمان‌های غیرمربوط از عهده دستگاه فرهنگ و آموزش کشور بود.

نظر وی این بود که وزارتخانه بزرگی که کارهای گوناگونی را برعهده گرفته است، هیچ‌کاری برای افزایش دانش فرزندان مملکت صورت نخواهد داد. طبق خواسته او وزارت فرهنگ به دو وزارتخانه مستقل تبدیل شد: یکی وزارت آموزش و پرورش و دیگری با عنوان وزارت فرهنگ و هنر که به منظور حفظ آثار باستانی و کارهای هنری در مجموعه‌ای مستقل به کار خود ادامه داد. بعد از تصویب طرح، جزئیات و مواد قانونی این طرح در مجلس شورای ملی بررسی گردید و در

هشت ماده تصویب و تدوین شد و برای هر سازمانی که زیرمجموعه وزارت فرهنگ بود، تصمیم‌گیری شد. این هشت ماده بدین صورت بود:

ماده ۱. از تاریخ تصویب این قانون کلیه وظایفی که به‌عهده وزارت فرهنگ محول بوده است، به وزارت آموزش و پرورش و وزارت فرهنگ و هنر و سازمان اوقاف که به‌موجب این قانون تشکیل می‌شود، محول خواهد شد.

ماده ۲. وزارت آموزش و پرورش عهده‌دار انجام دادن کلیه وظایفی است که طبق قانون تا تاریخ تصویب این قانون به‌عهده وزارت فرهنگ محول بوده است؛ به استثنای اموری که به‌موجب این قانون به وزارت فرهنگ و هنر و سازمان اوقاف محول می‌گردد.

ماده ۳. وزارت فرهنگ و هنر عهده‌دار پیشرفت فرهنگ و هنر و حفظ و توسعه و شناساندن میراث کهن و تمدن باستانی کشور می‌باشد.

تبصره: اداره کل باستان‌شناسی و کتابخانه ملی و سایر سازمان‌های تابع وزارت فرهنگ که وظایف آنها با وظایف وزارت فرهنگ و هنر ارتباط دارد و همچنین هنرهای زیبای کشور طبق تصویب‌نامه هیئت وزیران با بودجه مصوب و کارمندان آن، به وزارت فرهنگ و هنر منتقل می‌گردد که طبق قوانین و مقررات مربوطه، وظایف محوله را انجام خواهند داد.

ماده ۴. سازمان اوقاف وابسته به نخست‌وزیری است و عهده‌دار امور مربوط به موقوفات طبق قوانین موضوعه می‌باشد و کلیه اختیارات وزارت فرهنگ در امور مربوط به اوقاف، به سازمان اوقاف محول می‌گردد.

تبصره: اداره کل اوقاف با بودجه مصوب و کارمندان آن به سازمان

اوقاف منتقل می‌گردد که طبق قوانین و مقررات مربوطه، وظایف محوله را انجام خواهند داد.

ماده ۵. به منظور تشریک مساعی در پیشرفت امور محوله، شورای عالی آموزش و پرورش در وزارت آموزش و پرورش و شورای عالی فرهنگ و هنر در وزارت فرهنگ و هنر و شورای عالی اوقاف در سازمان اوقاف تشکیل خواهد شد و وظایف و سازمان هر یک از این شوراها به پیشنهاد وزارتخانه‌ها و سازمان مربوط و تصویب هیئت وزیران تعیین خواهد گردید.

از تاریخ تشکیل شورای عالی آموزش و پرورش، شورای عالی فرهنگ منحل خواهد شد.

ماده ۶. وزارت فرهنگ و هنر و سازمان اوقاف در نقاطی که دارای سازمان جداگانه نمی‌باشند، می‌توانند وظایف مربوطه را به سایر ادارات یا مأموران دولتی محول نمایند.

ماده ۷. سازمان و شرح وظایف وزارت آموزش و پرورش و وزارت فرهنگ و هنر و سازمان اوقاف و سایر آیین‌نامه‌های اجرایی این قانون، با تأیید شورای عالی اداری و تصویب هیئت وزیران قابل اجرا خواهد بود.

ماده ۸. دولت مأمور اجرای این قانون است.^۱

در سال ۴۲ وزارت فرهنگ و هنر و آموزش و پرورش به صورت دو سازمان مستقل شروع به کار کردند، ولی تفکیک سازمان اوقاف در سال ۴۳ عملی شد. در این سال تصمیم بر این شد که سازمان اوقاف از وزارت فرهنگ جدا شده و به‌طور مستقل به کار خود ادامه دهد.

هرچند منصور نتیجه و بازخورد لایحه پیشنهادی خود را در سازمان اوقاف به صورت مصوبه تشکیل مستقل آن سازمان در آذر ۴۳، دید. اما تحولات بعدی این سازمان، بعد از وی رخ داد. حسنعلی منصور در بهمن ۱۳۴۳ ه.ش کشته شد و شاه بی درنگ «عباس هویدا» را به جای وی به نخست‌وزیری رساند. سازمان اوقاف از آذر ۱۳۴۳ ه.ش به طور مستقیم زیر نظر نخست‌وزیری قرار گرفت و معاون نخست‌وزیر، ریاست این سازمان را برعهده گرفت. عباس هویدا نیز، «نصیر عصار» را به ریاست اوقاف گماشت و وی تا سال پنجاه که جای خود را به «منوچهر آزمون» داد، معتمد و معاون هویدا در اوقاف بود.

در یکی از جلسات بعدی مجلس که وزیر مشاور درباره سازمان اوقاف طرحی را پیشنهاد داد، «دکتر یگانه» در مجلس تصمیم دولت را این گونه مطرح کرد:

به طوری که نمایندگان محترم استحضار دارند، طبق قانون تفکیک وزارت فرهنگ، مقرر شده سازمان اوقاف وابسته به نخست‌وزیر تشکیل بشود و برای بهبود امر اوقاف، یک شورایی از شخصیت‌های بصیر مملکتی تشکیل بشود و آیین‌نامه آن پس از تصویب کمیسیون‌های مشترک به موقع اجرا گذاشته شود. بنده با اجازه مقام ریاست، این لایحه را تقدیم مجلس محترم شورای ملی می‌کنم.^۱

همان‌طور که گذشت در آذر سال ۱۳۴۳ ه.ش قانون تفکیک وزارت فرهنگ به تصویب رسید و آیین‌نامه اوقاف در سال‌های بعد، یعنی اسفند ۱۳۴۴ ه.ش و اردیبهشت ۱۳۴۵ ه.ش تدوین شد.

۱. مشروح مذاکرات، مجلس شورای ملی، دوره ۲۱، جلسه ۱۸۹، ص ۱۹۰.

واگذاری امور حج به سازمان اوقاف (۱۳۵۱ تا ۱۳۵۷ ه.ش)

دکتر «مشایخی» سفیر کبیر ایران در جدّه، گفته بود که سرپرستان حج، شیادانی بیش نیستند. از این رو دولت می‌کوشید تا دست ناهالان را از کاروان داری و سرپرستی حج کوتاه کند و تنها کسانی را سرپرست نماید که به زبان عربی مسلط، در امور حج باتجربه و با مقامات مربوط در عربستان، آشنا باشند.^۱

پراکندگی و گستردگی حج و نبود سرپرست مخصوص در این باره، مشکلات گوناگونی را برای مردم و مسئولان دولت به وجود آورده بود. در سال‌های اول دهه پنجاه، کشور صنعتی شده بود و وضعیت اقتصادی کشور رو به بهبودی بود و جایگاه بهتری نسبت به قبل، میان کشورها، به ویژه کشورهای عربی همسایه پیدا کرده بود.

حج یکی از زمینه‌های مؤثر در پذیرش بیشتر شاه نزد مردم بود. این اجتماع بزرگ مسلمانان سراسر دنیا، فرصتی بود تا حکومت به خواسته‌های بین‌المللی خود همچون خواسته‌های داخلی دست یابد.

تشکیل کنفرانس اسلامی در عربستان یکی از علل اهمیت مراسم حج برای حکومت ایران بود. نخست‌وزیر نیز در همان ابتدای مراسم بدرقه از حجاج در فرودگاه، به اهمیت این مراسم اشاره کرد و آن را فرصتی باارزش برای معرفی ایران و دستاوردهای آن دانست.^۲ این موضوع در گزارش «فریدنی»، سفیر کبیر ایران، آشکارا بیان شده است. رسیدگی به تجهیزات پزشکی و بهداری و رسیدگی به بیماران کشورهای دیگر از

۱. روزنامه اطلاعات، ۱۱۷۲۰، ۱۳ تیر ۱۳۴۴.

۲. روزنامه اطلاعات، ش ۶۴۸۸، ۲۴ اسفند ۴۳.

اقداماتی بود که حکومت برای به دست آوردن چهره مقبول، بسیار به آن تأکید داشت. حضور ایرانیان در کنگره اسلامی با پرچم‌های حکومت شاهنشاهی، از دیگر وسایل ابراز این چهره مطلوب بود.^۱

تصویر کاروان‌های نامنظم و بدشکل حج و مردمی که بقچه و کیسه به دست، آواره در حجاز، سرگردانی و بی‌پناهی را تجربه می‌کردند، تصویری نبود که بتواند ایران پیشرفته و متمدن آریامهر را نشان دهد. از طرفی، از سودآوری این سفر نمی‌شد چشم پوشید. سالیانه بیش از پنجاه هزار نفر از ایرانیان به این سفر می‌رفتند و پول بستجاری را هزینه می‌کردند. بنابراین سامان دادن به این سفر، به معنای سامان دادن به این سود سرشار بود.

دولت در نخستین گام تصمیم گرفت امور حج را به سازمان اوقاف بسپارد تا همه فعالیت‌های مرتبط با حج را یک سازمان مشخص انجام دهد. به همین مناسبت، سازمان اوقاف، هیئتی را برای مطالعه و بررسی میدانی به عربستان سعودی فرستاد تا ضمن بازدید از نقاط مورد استفاده زائران ایرانی و مذاکره با مقامات دولت عربستان، راه‌حل‌های برخی مشکلات زائران در سال‌های قبل مانند مسئله مطوفین، نبود جا و... را بررسی کنند.^۲

گفتنی است در تاریخ دوم اردیبهشت ۱۳۵۱ ه.ش به دستور مستقیم محمدرضا شاه، فعالیت‌های مرتبط با حج به سازمان اوقاف منتقل شد. هیئت وزیران در جلسه مورخ ۵۲/۲/۲ بنابه پیشنهاد ۳۵۲ - ۲۶۴۲۵۱ رح،

۱. روزنامه اطلاعات، ش ۱۱۷۲۰، ۱۳ تیر ۱۳۴۴.

۲. کارنامه حج ۵۱، ص ۱۳.

مورخ ۵۰/۱۱/۲۷ قوانین سازمان اوقاف را چنین تصویب نمودند:

۱. کلیه وظایف مربوط به امور حج از تاریخ صدور این تصویب‌نامه از وزارت کشور منتزع و به سازمان اوقاف واگذار می‌شود.

۲. سازمان اوقاف مکلف است شورایی به نام «شورای عالی حج»، مرکب از یکی از معاونان هریک از وزارتخانه‌های امور خارجه، کشور، بهداری، دادگستری، دارایی و همچنین یکی از معاونان شهرداری کل، بانک مرکزی ایران، شرکت هواپیمایی ملی ایران، سازمان اطلاعات و امنیت کشور، جمعیت شیروخورشید سرخ و یک نفر روحانی و یک نفر از معتمدین و دو نفر کارشناس که از طرف رییس سازمان اوقاف برای مدت دو سال انتخاب می‌شوند، تشکیل دهد. ریاست این شورا با رئیس سازمان اوقاف و وظایف آن، تصویب آیین‌نامه‌ها و مقررات با رعایت قوانین و نیز اظهارنظرهایی است که از طرف سازمان مذکور در باب امور حج و زیارت بدین شورا ارجاع می‌گردد.^۱

۳. کلیه پرونده‌ها و سوابق اموال و دارایی کمیسیون سابق حج و دبیرخانه حج و زیارت به سازمان اوقاف منتقل می‌شود. همچنین آن عده از مستخدمین وزارت کشور که در امور مزبور انجام وظیفه می‌کنند با ردیف حقوقی و توافق وزارت کشور و سازمان اوقاف به این سازمان منتقل خواهند شد.

۴. سازمان اوقاف مکلف است ظرف مدت یک ماه از این تاریخ، تشکیلات و وظایف دبیرخانه شورای عالی حج را تهیه و برای تأیید به سازمان امور اداری و استخدامی ارسال دارد.

۵. وزارتخانه و مؤسسات دولتی موظف‌اند در اجرای موضوع این تصویب‌نامه، تسهیلات لازم را فراهم و با سازمان اوقاف همکاری نمایند.

۶. تصویب‌نامه‌هایی که قبلاً در مورد امر حج صادر شده است، لغو می‌گردد. تصویب‌نامه هیئت دولت، صبح روز بعد از تصویب، به سازمان اوقاف ابلاغ شد و چون وقت بسیار تنگ و حوزه وظایف بسیار وسیع بود، مراحل اجرایی کار بلافاصله آغاز شدند.

قرار قانونی کار، یعنی مفاد تصویب‌نامه هیئت وزیران، در مجموع شامل دو مرحله بود: مرحله اول، برعهده گرفتن وظایف و مسئولیت‌ها. مرحله دوم، در اختیار گرفتن کلیه پرونده‌ها، سوابق اموال و دارایی‌های کمیسیون سابق حج و دبیرخانه حج و زیارت و آن عده از مستخدمان وزارت کشور که در فعالیت‌های یادشده با ردیف حقوقی... (مفاد ماده ۳ تصویب‌نامه) مشغول کار بودند.

سازمان اوقاف اجرای قسمت اول، یعنی قبول مسئولیت و ایفای وظایف را به سرعت آغاز کرد. این قسمت عبارت بود. از:

۱. تشکیل شورای عالی حج؛
۲. تدوین آیین‌نامه جدید حج؛
۳. تجدیدنظر در تشکیلات سازمان اوقاف، متناسب با وظایف جدید مربوط به حج؛

۴. ایجاد واحدهای مربوط به حج با تجهیزات، پرسنل و اعتبار لازم؛

۵. بررسی وضع حج در سال‌های گذشته و مشکلات آن؛

۶. اعزام هیئت‌های بررسی برای سنجش وضعیت موجود کشور عربستان؛

۷. آغاز اجرای برنامه اصلی حج که شامل موارد زیر می‌باشد:

- الف) تنظیم کار سرپرستان کاروان‌ها؛
- ب) تشکیل و تنظیم ترکیب کاروان‌ها؛
- ج) قبول درخواست حج؛
- د) گرفتن تدابیر ضروری برای ساده‌سازی تهیه گذرنامه، رواید و هواپیما؛
- ه) تنظیم برنامه‌های بهداشتی و درمانی و غذایی؛
- و) گرفتن تدابیر لازم از نظر مسکن و اقامتگاه‌های زائران ایرانی در عربستان؛
- ز) حل مسئله طواف کنندگان؛
- ح) حل مسئله وسایل زائران و وضع ظاهری آنها؛
- ط) راهنمایی زائران و نظارت و کنترل بر جریان برگزاری مناسک؛
- ی) تنظیم برنامه رفت و برگشت زائران.

اهداف و برنامه‌های شورای عالی حج

برای متمرکز کردن کارهای حج تصمیم گرفته شد تا شورای عالی حج در سازمان اوقاف تشکیل شود. ابتدا تمام مقررات و تصویب‌نامه‌های قبلی حج لغو شد و سپس مقررات و ضوابط جدید، جای آنها را گرفت.

آیین‌نامه امور حج

فصل اول: مقررات مربوط به حجاج

ماده ۱. سازمان اوقاف در ماه ربیع‌الاول هر سال، تعداد حجاجی را که در آن سال تأمین وسایل مسافرت آنان امکان‌پذیر است، به شورای عالی حج پیشنهاد [می‌کند] و پس از تصویب برای اطلاع عموم، آگهی می‌نماید.

ماده ۲. قبول تقاضانامه حج منحصراً در دو ماه ربیع‌الثانی و جمادی‌الاول هر سال صورت خواهد گرفت.

ماده ۳. سازمان اوقاف در صورت لزوم می‌تواند استطاعت مالی متقاضیان حج را به وسایل مقتضی تحقیق نماید. در صورت احراز عدم استطاعت مالی، تقاضای متقاضیان کان‌لم‌یکن تلقی خواهد شد.

ماده ۴. تشخیص استطاعت بدنی درخواست‌کنندگان باید به وسیله مراکز بهداشتی و درمانی که به وسیله وزارت بهداشتی تعیین و به سازمان اوقاف اعلام خواهد شد، به عمل آید و کسانی که فاقد چنین استطاعتی باشند، تقاضای آنان کاملاً کان‌لم‌یکن تلقی خواهد شد.

ماده ۵. معاینات پزشکی در ماه رمضان هر سال صورت خواهد گرفت و گواهی‌نامه تندرستی، برای کسانی که استطاعت بدنی دارند، به وسیله مراکز بهداشتی و درمانی مذکور در ماده ۴ در مرکز شهرستان‌ها صادر خواهد شد.

ماده ۶. تلقیحاتی که بر طبق تشخیص وزارت بهداشتی برای متقاضیان حج لازم باشد، ضمن معاینات پزشکی در مراکز تعیین‌شده از طرف وزارت بهداشتی، انجام و گواهی لازم صادر خواهد شد.

ماده ۷. گواهی‌نامه پزشکی صادره باید صریح و مُتَجَزَّز و بدون قید و شرط باشد.

ماده ۸. تقاضانامه‌های حج که به واحدهای اوقاف می‌رسد، باید به ترتیب ورود، در دفتر مخصوصی که از طرف سازمان اوقاف برگ‌شماری و مهر گردیده و در اختیار آنها گذاشته شده است، ثبت گردد و رسید چاپی که تاریخ ورود و شماره ثبت تقاضانامه به‌طور روشن در آن نوشته

شده باشد، به صاحبان تقاضا تسلیم شود.

تبصره: سازمان اوقاف همه‌ساله فهرست مراکزی را که قبول تقاضا خواهند نمود، به وسیله روزنامه‌ها آگهی خواهد کرد.

ماده ۹. متقاضیان باید مدارکی را که سازمان اوقاف آگهی می‌نماید، به ضمیمه تقاضانامه، شخصاً تسلیم دارند. به تقاضاهای ناقص و همچنین تقاضاهایی که خارج از تاریخ مقرر برسد، ترتیب اثر داده نخواهد شد.

ماده ۱۰. متصدیان قبول تقاضانامه‌ها باید درخواست‌ها و مدارک لازم را با حضور متقاضیان، به دقت ملاحظه و رفع نقص نمایند. قبول درخواست ناقص، ممنوع و موجب مسئولیت متصدی مربوطه خواهد بود.

ماده ۱۱. سازمان اوقاف همه‌ساله برای هزینه‌های لازم جهت معاینات پزشکی بهداشت و درمان، تأمین موجبات آسایش و بیمه حجاج، پیش‌بینی‌های لازم را به عمل آورده، پس از تأیید شورای عالی حج و کسب مجوز قانونی مبلغ تصویب‌شده را از زائران دریافت خواهد کرد.

ماده ۱۲. صدور گذرنامه برای متقاضیان و همراهان تابع مقررات مربوط به گذرنامه خواهد بود.

فصل دوم: سرپرستی حجاج

ماده ۱۳. اداره امور سرپرستی حجاج ایرانی، منحصرأ با سازمان اوقاف است. ولی سازمان اوقاف لدی‌الافتضا می‌تواند با صدور اجازات لازم، کسانی را که دارای صلاحیت ایمانی، اخلاقی، مالی و اجتماعی باشند با تنظیم قرارداد به صورت موقت به امر سرپرستی کاروان‌های حجاج بگمارد.

ماده ۱۴. سرپرست‌هایی که از طرف سازمان اوقاف انتخاب می‌شوند باید به ترتیبی که سازمان مذکور مقرر می‌دارد، برای تضمین حسن انجام قراردادها، مبلغی را به عنوان سپرده به حساب مخصوص اوقاف تودیع نمایند. در صورت عدم رعایت مدلول قرارداد، سپرده آنان با رعایت مفاد قراردادهای مربوط، به نفع امور حج ضبط خواهد شد و چنانچه سازمان اوقاف عدم توانایی آداری سرپرست‌ها را احراز نماید، اداره کاروان‌های آنها را نیز رسماً عهده‌دار خواهد شد.

ماده ۱۵. حسن شهرت و استطاعت بدنی و داشتن سواد از جمله شرایط لازم برای احراز سرپرستی می‌باشد و کسانی که تجربه [داشته] و به زبان عربی آشنا باشند، حق تقدم دارند.

ماده ۱۶. کسانی که به‌عنوان سرپرست انتخاب می‌شوند، باید برطبق قراردادی که متن آن از طرف سازمان اوقاف تنظیم می‌شود با متقاضیان حج قرارداد منعقد و سیاهه آن‌ها را با مشخصات کامل تا آخر ماه رمضان به سازمان اوقاف تسلیم دارند.

تبصره: مبلغی که هریک از حجاج باید بابت مخارج خود به سرپرست‌ها بپردازند با توجه به شرایط لازم از طرف سازمان اوقاف تعیین و اعلام خواهد شد.

ماده ۱۷. سرپرست‌ها موظف‌اند تا اول شوال نسبت به تهیه مکان در جده، مکه، منا، عرفات و مدینه، اقدام و مراتب را با مشخصات اتاق‌ها و سالن‌ها و موقعیت بناها و تعداد چادرها، با تأیید نمایندگان اوقاف در عربستان، به سازمان اوقاف اعلام دارند و نیز نشانی دقیق اماکن مزبور را در کارت‌های مخصوص، چاپ و قبل از عزیمت حجاج از ایران بین

افراد تحت سرپرستی خود توزیع نمایند. همچنین مطوفین مورد نظر را انتخاب و مشخصات کامل آنها را در اختیار سازمان اوقاف بگذارند.

ماده ۱۸. سرپرست‌ها باید برنامه غذایی حجاج تحت سرپرستی خود را برای تمام مدت مسافرت تهیه و یک نسخه از آن را ضمن قرارداد به هریک از آنها تسلیم دارند و برای آنکه مأموران اوقاف اجرای صحیح برنامه‌ها را در عربستان سعودی نظارت کامل کنند، دو نسخه از آن را به سازمان اوقاف ارسال دارند. این برنامه‌ها نباید به هیچ وجه برای کمتر از یک ماه تنظیم شود.

ماده ۱۹. سرپرست‌ها موظف‌اند برای بانوان، اتاق خواب و غذاخوری و نیز دستشویی جداگانه و مستقل تهیه کنند.

ماده ۲۰. هریک از سرپرست‌ها باید برای راهنمایی دینی حجاج یک نفر روحانی که صلاحیت علمی و اخلاقی او محرز باشد، همراه کاروان خود نماید و نیز برای حفظ تندرستی آنان یک نفر پزشک عمومی که صلاحیت او محرز باشد، در تمام طول سفر عربستان برای خدمت در کاروان بگمارد و مشخصات کامل آنها را تا اول ماه شوال به سازمان اوقاف اعلام دارد.

ماده ۲۱. سازمان اوقاف سعی خواهد نمود که سرپرست‌های حجاج شهرستان‌ها با رعایت شرایط مقرر از همان شهرستان انتخاب شوند.

فصل سوم: مقررات مربوط به سازمان اوقاف

ماده ۲۲. سازمان اوقاف باید موجبات بیمه زائران بیت‌الله الحرام را در موسم حج (ایران - عربستان - ایران) فراهم کند که در اجرای آن دقت و مراقبت کامل معمول دارد.

ماده ۲۳. سازمان اوقاف به منظور حسن انجام وظایف خود و نظارت دقیق در برگزاری مراسم حج و تأمین رفاه و آسایش زائران با همکاری وزارت امور خارجه، ترتیب لازم را در عربستان سعودی خواهد داد.

ماده ۲۴. سازمان اوقاف موظف است با همکاری شرکت هواپیمایی ملی به نحو شایسته‌ای ترتیب عزیمت زائران را از ایران به عربستان سعودی و برعکس فراهم سازد.

ماده ۲۵. سازمان اوقاف موظف است با همکاری وزارت بهداشت و جمعیت شیروخورشید سرخ، موجبات اقامت هیئت‌های بهداشتی و درمانی را تا آخرین روز مراجعت آخرین دسته حجاج ایرانی فراهم آورد.

ماده ۲۶. بودجه سالانه حج در ربیع‌الاول هر سال از طرف سازمان اوقاف تنظیم و به تصویب شورای عالی حج خواهد رسید.

تبصره: چون حج سال ۱۳۹۲ هجری قمری، اولین دوره عملکرد اوقاف است و برای سازمان اوقاف جنبه آزمایش دارد، از این رو به سازمان اوقاف اجازه داده می‌شود که مخارج متعارف را از وجوه مربوط انجام و اسناد آنها را به کمیسیون موضوع ماده ۲۷ تسلیم دارد.

ماده ۲۷. شورای عالی حج برای رسیدگی به بودجه و ترازنامه و اسناد خرج حج موضوع ماده فوق، کمیسیونی مرکب از پنج نفر از اعضای خود را به نام «کمیسیون رسیدگی» برای یک سال انتخاب می‌نماید. سازمان اوقاف مکلف است اسناد مربوط به اجرای بودجه را تا دو ماه بعد از اتمام مراسم حج هر سال به کمیسیون مزبور تسلیم دارد. کمیسیون موظف است اسناد ذکرشده را حداکثر ظرف یک‌ماه رسیدگی [کند] و گزارش آن را به شورای عالی حج ایفاد دارد. این گزارش پس از

تأیید شورا به منزله مفاصا^۱ حساب سازمان اوقاف خواهد بود.^۲

درواقع، این آیین‌نامه به سازمان اوقاف کمک کرد تا با برنامه‌ای روشن و مدون، کارهای پراکنده‌ای را که در چندین سازمان انجام می‌گرفت، در یک سازمان جمع کند تا بر آن نظارت بیشتری داشته باشد. این آیین‌نامه، وظیفه و حدود مسئولیت‌های هر دستگاه و سازمان کشوری را که به امور حج مربوط بودند، به‌طور دقیق روشن ساخت. در این دوره، اطلاع‌رسانی از طریق نصب آگهی‌های دیواری بود. اگر تعداد متقاضیان بیشتر از حد سهمیه بود، از میان تقاضاها قرعه‌کشی انجام می‌شد.^۳ کار بررسی اوضاع مالی زائران، در استانداری و فرمانداری به‌وسیله شهربانی و ساواک انجام می‌شد.^۴

همه هزینه‌های مربوط به تسهیلات پزشکی و رفاهی و بیمه بعد از بررسی‌های لازم از زائران گرفته می‌شد. مردم باید این مبالغ را به سرپرستان گروه پرداخت می‌کردند. سرپرستان نیز باید برای تهیه اتاق یا ساختمان اسکان زائران، پیش‌بینی‌های لازم را انجام می‌داند و آنها را به اوقاف معرفی می‌کردند. برخلاف سال‌های گذشته که هر کاروان حدود هفتصد تا هشتصد زائر را به همراه داشت، در سال ۱۳۵۱ ش. هر کاروان تنها می‌توانست صد زائر را به همراه ببرد و برای این صد نفر نیز باید چندین راهنما،

۱. مفاصا، سندی است که در تاریخ معین پس از رسیدگی حساب به عضوی که درآمد هزینه برعهده او بوده داده می‌شود، و پس از دریافت آن سند، دیگر از آن تاریخ به بعد رقم‌های جزو گذشته به حساب نخواهد آمد. لغت‌نامه دهخدا.

۲. کارنامه حج ۵۱، صص ۱۷ - ۲۰.

۳. سند ۳۳۸۲۴ - ۲۹۳.

۴. سند ۵۷۹۹۷ - ۲۹۳.

پزشک، روحانی و خدمتکار در نظر بگیرد.^۱ درضمن، سفر حج تنها با هوایما صورت می‌گرفت.

سازمان اوقاف برای نظارت دقیق، یک ناظر را با هر کاروان می‌فرستاد که وظیفه‌اش نظارت بر کار مباشر، مسئولان و خدمتکاران کاروان بود. ناظران از بین کارمندان باصلاحیت سازمان یا سپاهیان انقلاب یا اشخاص مورد اعتماد برگزیده می‌شدند؛ به طوری که کارها با نظم درخور توجهی انجام می‌شد.

البته خود ناظران نیز زیر نظر مسئولان حوزه‌های سازمان اوقاف به کار گرفته می‌شدند؛ به عبارت دیگر، ناظر کاروان که با زائران ارتباط همیشگی داشت، رابط میان زائران با مسئولان حوزه سازمان اوقاف هر شهرستان بود. مسئولان حوزه، همان رؤسای اداره اوقاف شهرستان‌های مربوط بودند. به جز برنامه‌های یادشده، اوقاف از ابتدای مرحله ثبت‌نام تا انتهای سفر حج، برنامه‌هایی را نیز برای زائران اجرا می‌کرد.^۲

مباشر به جای حمله‌دار

انتخاب سرپرست‌های مورد اعتماد برای کاروان‌های حج از مسائل اصلی سازمان اوقاف بود. بنابر آنچه گفته شد، در سال‌های دهه چهل، وزارت کشور از طریق فرمانداری‌ها می‌کوشید افراد مورد اعتماد و کسانی را که کمترین شکایت از آنها به مراجع مربوط ارسال شده بود، شناسایی نماید و برای آنها پروانه کسب صادر کند و آنها را طبق قراردادهایی میان

۱. میقات حج، ش ۵۴، ص ۱۵۵.

۲. میقات حج (خاطرات سید نورالله باقری)، ش ۵۴، ص ۱۷۰.

وزارت کشور و سرپرست‌ها و نیز بین آنها و زائران، مقید و مسئول نماید. درضمن، کمیسیون حج نیز در این رابطه نظارت داشته باشد. اما آنچه اتفاق افتاد چندان تفاوتی با سال‌های قبل نداشت. مشکلات و نارضایتی‌ها همچنان ادامه داشت. نظارت کامل نبود و حمله‌داران بعد از گرفتن مجوز بردن حاجیان، مجبور به پاسخگویی نبودند. یکی از دلایل پاسخگو نبودن آنها این بود که تشکیلات حج بعد از برگزاری مراسم، به‌طور کامل برچیده می‌شد و مسئول و نهادی برای پاسخگویی و نظارت باقی نمی‌ماند. این تشکیلات، سال بعد در موسم حج دوباره شروع به کار می‌کرد. البته در سال‌های دهه پنجاه با مشخص شدن نهادی معین و تشکیل شورای عالی حج، انتخاب مباشران که اینک جایگزین حمله‌داران شده بودند، با دقت بیشتری صورت می‌گرفت.

انتخاب راهنمایان حج از طریق آزمون

انتخاب سرپرستان و راهنمایان حج به بررسی دقیق سوابق اخلاقی، کاری و مالی آنها بازمی‌گشت. درواقع از این افراد، درباره دین، مذهب، شغل و سوابق کاروان‌داریشان، تحقیقات گسترده‌ای صورت می‌گرفت.^۱ بدیهی بود که برگزیدگان از میان همان حمله‌داران سابق بودند؛ چرا که آنان تجربه‌ای چندین‌ساله داشتند؛ چیزی که سازمان اوقاف از آن بهره‌ای نداشت. برنامه سازمان اوقاف برای گزینش راهنمایان این بود که با دقت در کارنامه حمله‌داران، افراد مناسبی را انتخاب نماید. به همین منظور، به‌جز دین و مذهب، موارد زیر نیز بررسی می‌شد: سوابق شغل اصلی و ثابت، میزان

سرمایه بانکی، بدهی بانکی، سابقه اجرایی در کاروان‌داری حج، چگونگی مدیریت کاروان حج، میزان وسایل لازم برای پذیرایی و اسکان زائران در عربستان و چگونگی پذیرایی و اسکان، تعداد زائران، خدمتکاران و پزشکان کاروان، میزان استفاده از ریال عربی یا ارز بانکی در عربستان، میزان هزینه دریافتی از هر زائر، نام روحانی و پزشک‌هایی که سال‌های قبل با خود به همراه برده است. در واقع، این سؤال‌ها و بررسی‌ها بود که می‌توانست راه را برای شناسایی و انتخاب مباشران لایق بگشاید. بین سازمان اوقاف و مباشر منتخب، قراردادی در ده ماده منعقد می‌شد و پس از آن مباشر متعهد می‌گردید در مقابل پول دریافتی از سازمان اوقاف، تمام هزینه‌های سفر زائر، شامل محل اقامت و وسایل مسافرت، به‌جز هزینه قربانی را تأمین نماید. در این قرارداد، تمام جزئیات، از جمله تعداد مستخدمان و وظیفه هریک، درج شده بود؛ برای مثال یک نفر آبدارچی باتجربه و ماهر برای تهیه چای و آماده کردن آشامیدنی‌های دیگر و پنج نفر مستخدم شایسته برای پذیرایی از حجاج در نظر گرفته شود.^۲

گفتنی است برای ضمانت اجرای این موارد، مباشر باید به‌ازای هر زائر مبلغ ده تا پانزده هزار ریال سپرده حسن اجرای این قرارداد را نزد سازمان اوقاف بگذارد؛ به‌طوری‌که تخلف از هریک از مواد قرارداد، موجب ضبط سپرده مزبور می‌شد. همچنین مباشر متعهد می‌شد که هیچ مبلغی را از حجاج نگیرد و به کارهای دیگر مثل خرید و فروش و تجارت مشغول نشود.^۳

۱. کارنامه حج ۵۱، صص ۲۸ و ۲۹.

۲. همان، صص ۳۷ و ۳۸.

۳. اوقاف ۵۱، صص ۳۷.

ما در اینجا برای آگاهی بیشتر خوانندگان به متن ده ماده‌ای قرارداد اشاره می‌کنیم.

مفاد قرارداد بین سازمان اوقاف و مباشران

ماده ۱. آقای.... متعهد شد که به‌عنوان مباشر از طرف سازمان اوقاف، در مقابل وجهی که به‌موجب ماده ۷ این قرارداد به ایشان پرداخت می‌شود، منزل و خوردوخوراک و وسایل مسافرت حداکثر یک‌صد نفر از حجاج بیت‌الله الحرام را که از طرف سازمان اوقاف معرفی می‌گردند، در تمام مدت سفر حج، تهیه و کلیه هزینه‌های مربوط به آنان را غیر از بهای قربانی تأمین نماید.

ماده ۲. مدت اجرای این قرارداد از تاریخ حرکت حجاج مذکور در ماده فوق از ایران، تا مراجعت آنان به ایران خواهد بود.

ماده ۳. آقای... متعهد شد که:

(الف) برنامه غذایی مدت مذکور در ماده فوق را که به امضای طرفین رسیده و ضمیمه این قرارداد است، کاملاً اجرا نماید.

(ب) مواد لازم برای تهیه خوراک حجاج را غیر از مواد فاسدشدنی یکجا فراهم کند و لااقل یک‌هفته قبل از ورود آنان به جده، مکه، مدینه، عرفات و منا در محل آماده سازد.

(ج) بهترین مواد غذایی را تهیه کند و مواد فاسدشدنی را در یخچال نگهداری کند و قبل از اقدام به مصرف آنها، نظر و تأیید پزشک کاروان را تحصیل نماید.

(د) دو نفر آشپز ورزیده و کارآمد را که دارای صلاحیت ایمانی و

اخلاقی باشند، همراه کاروان نماید و به تعداد کافی کارگر محلی برای کمک به آنان استخدام کند.

ه) یک نفر آبدار وارد و مطلع و باایمان برای تهیه چای و آماده کردن آشامیدنی‌های دیگر با خود همراه ببرد و یک نفر کارگر محلی نیز برای کمک به او استخدام کند.

و) برای پذیرایی از حجاج، پنج نفر مستخدم ^{سازمان} ~~سازمان~~ و لایق همراه کاروان خود سازد. این افراد نیز باید واجد صلاحیت ایمانی و اخلاقی باشند و در صورتی که بانوانی در کاروان باشند، به نسبت بیست نفر از آنها، یک نفر از مستخدمین مذکور را از طبقه نسوان انتخاب کند.

ز) علاوه بر افراد فوق‌الذکر یک نفر پزشک عمومی برای معالجه مرضی^۱ و یک نفر روحانی برای راهنمایی دینی حجاج، همراه کاروان نماید. صلاحیت پزشک و روحانی مذکور باید مورد تأیید باشد و هر دو [نفر] آنها انجام [دادن] وظایفی را که کتباً به آنان ابلاغ خواهد شد، قبول نمایند. دستمزدی را که به آنان پرداخت خواهد شد، قبلاً در اختیار سازمان اوقاف بگذارد تا پس از مراجعت کاروان از عربستان سعودی به آنان پرداخت شود.

ح) سیاهه افراد مذکور در فوق (به استثنای کارگران محلی) را به انضمام مدارک لازم ^۲ مشعر بر صلاحیت و همچنین اوراق و مدارک لازم برای صدور گذرنامه آنان را لااقل تا اول ماه شوال به سازمان اوقاف تسلیم دارد و نیز میزان دستمزد مربوط را کتباً به سازمان اوقاف اعلام نماید.

۱. بیماران.

۲. گواه.

ط) افراد فوق‌الذکر را صرفاً از افراد ذی‌فن و مطلقاً برای انجام خدمات مذکور انتخاب و استخدام نماید. هرگاه خلاف این امر معمول و معلوم شود، کسانی که صلاحیت انجام [دادن] وظایف مذکور را نداشته‌اند و بدین عنوان پیشنهاد شده‌اند یا متقاضیان حج به‌جای مستخدم و روحانی و غیره معرفی گشته‌اند، علاوه بر خلع ید از وی، موضوع از طریق جزایی نیز تعقیب خواهد شد.

ی) غذا و آشامیدنی و میوه به‌حد کافی در اختیار حجاج بگذارد و برای بیماران یا کسانی که پرهیز غذایی دارند طبق نظر پزشک کاروان، غذای جداگانه‌ای تهیه نماید.

ک) در تهیه غذای روزانه حجاج طبق برنامه‌ای که سازمان اوقاف اعلام خواهد کرد موازین دینی را از جهت ذبح شرعی حیوانات و نظایر آن رعایت کند.

ل) هیچ‌گونه امتیاز و تبعیضی از حیث نوع و مقدار خوردوخوراک و مسکن و وسیله نقلیه بین زائران (جز در مورد بیماران، آن هم طبق دستور پزشک و با اطلاع ناظر اعزامی از طرف سازمان اوقاف) قائل نشود.

م) کلیه ظروف و وسایل مورد حاجت را از بهترین نوع، برای کاروان تهیه و در مدت مسافرت مورد استفاده قرار دهد. همچنین تختخواب و رختخوابی که حداقل مرکب از یک تشک و دو پتو و یک بالش با ملحفه‌های تمیز و اتوشده باشد، برای هریک از آنان فراهم سازد.

ن) خانه و ساختمان مناسبی برای سکونت حجاج در مکه و مدینه اجاره کند و تعداد ساکنان هر اتاق را متناسب با فضای آن معین کند.

همچنین در منا ساختمان/چادرهایی با رعایت تناسب مذکور فراهم

سازد و در هر مورد، محل معینی به عنوان نمازخانه اختصاص دهد. اجاره‌خانه از جهت تناسب، باید به اطلاع و تأیید کتبی نماینده ثابت سازمان اوقاف در عربستان سعودی صورت گیرد.

س) در حفظ بهداشت مسکن در مکه، مدینه، جده، عرفات، منا، بنابر نظر پزشک کاروان، اقدام مؤثر به عمل آورد.

ع) برای مدت اقامت حجاج در جده، اعم از نواتج ورود یا خروج در مدینه‌الحاج، اتاق کافی قبلاً تهیه نماید و اگر مشکلاتی در ساختمان مذکور پیش آید، خانه یا هتل، اجاره و آماده سازد.

ف) نسبت به آب و برق مخصوصاً حمام با آب گرم و سرد و دستشویی و عنداللزوم وسایل گرم کردن و سرد کردن منازل، قبل از ورود حجاج رسیدگی و رفع نقص نماید و در منا و عرفات به قدر کافی مستراح و دستشویی تمیز با آب کافی تدارک ببیند. همچنین در مدت اقامت در مشعرالحرام از این حیث اقدام نماید.

ص) در مکه و مدینه حتی المقدور منازل حجاج را در نزدیکی حریم شریفین اجاره کند؛ به نحوی که رفت و برگشت حجاج به حرم بدون وسیله نقلیه و به سهولت میسر باشد و اگر برای حجاج استفاده از وسیله نقلیه لازم باشد، باید به قدر کافی ماشین‌های تمیز و مرتب تهیه نماید؛ به طوری که در هر ساعتی، وسیله خالی در مقابل حرم و محل سکونت حجاج آماده باشد و بدون هیچ عذر و بهانه‌ای در دسترس حجاج قرار گیرد.

ق) حجاج را از جده به مدینه با هواپیما منتقل سازد و از مدینه به جده و مکه و عرفات و منا، با ماشین یا اتوبوس و با رعایت فتاوی

فقه‌های محترم شیعه از حیث استظلال حرکت دهد.

ر) برای بانوان اتاق‌ها و چادرها و دستشویی‌ها و وسایل نقلیه جداگانه و مجزا منظور دارد.

ش) بین آشپزخانه و اتاق‌ها فاصله کافی منظور نماید و بدین وسیله موجبات رفاه زائران را نیز فراهم سازد.

ت) کلیه امور گمرکی حجاج اعم از ثبت گذرنامه و تسهیل خالص اشیای آنان را انجام دهد و اثاثیه ایشان را حفظ کند. همچنین امور مربوط به مسافرت در شهرها و فرودگاه‌ها و راهنمایی کامل حجاج را در کلیه مراحل حج بیت‌الله الحرام و زیارت قبر مطهر نبی اکرم صلی الله علیه و آله و سایر اماکن متبرکه‌ای که در دفترچه درخواست امر سرپرستی درج شده است، عهده‌دار گردد.

ث) برطبق صورتی که با امضای طرفین ضمیمه این قرارداد است، دارو و وسایل پزشکی لازم، تهیه و همراه کاروان آماده نماید و در موارد ضروری، موجبات انتقال بیماران را با راهنمایی پزشک کاروان، به درمانگاه‌ها و بیمارستان‌ها فراهم سازد.

خ) برای انجام [دادن] وظایفی که برطبق این قرارداد برعهده می‌گیرد، با همکاران خود در سایر کاروان‌ها شریک نشود و نصدی امور مورد تعهد را به اشخاص دیگر واگذار ننماید.

ذ) به هریک از حجاج کاروان، یک عدد چمدان ۲۵ در ۵۰ در ۸۰ سانتیمتری مطابق نمونه‌ای که در سازمان اوقاف موجود است، مجاناً اهدا نماید و روی هر چمدان، شماره کاروان و نام ایران و نام زائر به خط خوانا نوشته شود.

ض) با سازمان اوقاف همکاری و تشریک مساعی کامل نماید. هرگونه عدم‌سازش از طرف متعهد و ایجاد ناراحتی، عدول از وظایف موضوع این قرارداد تلقی خواهد شد.

ظ) مبلغ ده یا پانزده هزار ریال در قبال هریک نفر زائر به‌عنوان سپرده حسن اجرای این قرارداد، نزد سازمان اوقاف باقی خواهد ماند و تخلف از هریک از مواد قرارداد موجب ضبط ^{نظیر} مزبور خواهد شد.

ماده ۴. آقای ... متعهد گردید که هیچ‌گونه وجهی به هیچ‌عنوان، از حجاج کاروان مطالبه یا دریافت نکند و چنانچه معلوم شود خود یا کسانی که برای راهنمایی و خدمت در کاروان معرفی نموده است، برخلاف این نظر رفتار کرده‌اند، علاوه بر اجرای مفاد ماده ۶ این قرارداد، به‌عنوان کلاهبرداری نیز تحت تعقیب قانونی قرار خواهند گرفت.

ماده ۵. آقای ... تعهد نمود که غیر از وظایفی که به موجب این قرارداد و نیز برطبق عرف در امور مربوط به سرپرستی کاروان دارد، به هیچ امر دیگری مانند خرید و فروش و تجارت و غیره مبادرت ننماید.

ماده ۶. در صورتی که مواد مندرج در این قرارداد و به‌طور کلی در هر مورد دیگری که مربوط به بهبود وضع کاروان و رفاه حجاج و نظم و ترتیب کارها و رضایت زائران بیت‌الله الحرام است، تقصیر یا قصوری از طرف آقای ... مشهود گردد، سازمان اوقاف قرارداد را فسخ شده اعلام و امور کاروان را اداره خواهد نمود. در این صورت، آقای ... ضمن عقد خارج لازم، قبول نمود که تا تعیین تکلیف از طرف مراجع قضایی در ایران، سازمان اوقاف و نمایندگانش به‌عنوان وکیل غیرقابل عزل، در اموال و اثاثیه و وجوه موضوع بند ظ ماده ۳ و ماده ۷ این قرارداد و

ضمانت‌نامه مربوطه، دخل و تصرف و استفاده کند.

ماده ۷. سازمان اوقاف تعهد نمود که مبلغ پنجاه/شصت هزار ریال بابت مخارج هریک از حجاج موضوع این قرارداد در قبال اخذ وثیقه یا ضمانت‌نامه بانکی به آقای ... پرداخت نماید.

ماده ۸. کاروانی که آقای ... در آن مباشرت خواهد نمود، قبل/بعد از انجام مناسک حج به زیارت مدینه خواهد رفت و این سفر را به منظور حفظ نظم مسافرت کاروان‌ها تغییرناپذیر است.

ماده ۹. آقای ... برای اسکان کاروان در منا، ساختمان/چهار اجاره خواهد کرد. همچنین در حمل و نقل حجاج، ماشین اختصاصی/اتوبوس آماده خواهد نمود.

ماده ۱۰. سازمان اوقاف کوشش خواهد کرد که تسهیلات لازم برای انجام [دادن] وظایف موضوع این قرار داد را فراهم سازد.

تسریع مراحل ثبت‌نام متقاضیان

متقاضی برای تسلیم درخواست حج، باید به‌جای مراجعه به سازمان‌ها و نهادهای مختلفی مثل شهربانی، اداره گذرنامه، سفارت عربستان و غیره، تنها چند فرم را که سازمان اوقاف تهیه کرده بود، پر می‌کرد.

سازمان اوقاف در نظر داشت مراجعه زائران برای ثبت‌نام به سازمان‌های دیگر را به حداقل برساند. در سال‌های نخست، متقاضیان حج مجبور بودند درخواست خود را در وقت معین کوتاهی، تسلیم کنند. به‌جز کمی وقت، محل‌های تعیین‌شده برای تسلیم درخواست نیز به دو یا سه محل محدود شده بود.

اما در سال ۱۳۵۱ ه.ش برای جلوگیری از شلوغی و درگیری، در همه شهرها و روستاها، محل‌هایی برای قبول درخواست سفر حج تعیین گردید. تلاش شده بود که بیشتر مراکز ثبت‌نام و دریافت درخواست حج، مساجد شهرها و روستاها باشد و همه زائران که بیشتر افراد مسن و روستایی بودند، به راحتی به آنها دسترسی داشته باشند. برای همراهی این زائران که بیشترشان نیز بی‌سواد بودند، جوانان عضو سپاهیان دانش، آنها را در تمام این مراحل همراهی می‌کردند.^۱

سازمان اوقاف و شهربانی کل کشور، به‌طور مشترک برنامه‌ای تنظیم کردند که براساس آن، فهرست دقیق زائران و مدارک آنها به‌موقع در اختیار اداره گذرنامه شهربانی قرار می‌گرفت تا اداره مذکور برطبق همین فهرست با رعایت تشریفات معمول، گذرنامه زائران را صادر کند و به سازمان اوقاف تحویل دهد. درواقع سازمان اوقاف تصمیم گرفته بود برای کاهش تماس مردم با مأموران، کارها را به‌طور مستقیم انجام دهد.

برای اینکه هرگونه سفر به عربستان سعودی برای زیارت بیت‌الله الحرام، با رعایت مقررات و نظارت قانونی سازمان اوقاف صورت گیرد، برای نخستین‌بار تصمیم گرفته شد گذرنامه‌های خاصی برای سفر حج تهیه شود و از سفر حج با گذرنامه‌های بین‌المللی، به‌جز برای ایرانیان مقیم کشورهای خارجی، جلوگیری شود.

این گذرنامه‌ها، تنها برای یک سفر حج اعتبار داشت و به همین سبب هنگام بازگشت حاجیان به میهن، گذرنامه آنان گرفته و باطل می‌شد.

گفتنی است برای صدور این گذرنامه‌ها مدت زیادی صرف می‌شد؛ زیرا سازمان اوقاف گذرنامه‌ها را از هر شهر به سفارت عربستان سعودی در تهران می‌فرستاد تا برای صاحبان آنها رواید صادر گردد.

به جز این، برای هر زائر اعلامیه ورود به خاک عربستان نیز صادر می‌شد. اعلامیه ورود، برگه‌ای بود که باید هر فرد در کلیه سفرهای بین‌المللی، آن را هنگام ورود به خاک کشور مقصد تکمیل کند و همراه گذرنامه خود به مأموران پلیس گذرنامه آن کشور ارائه دهد. اعلامیه ورود، همراه با گذرنامه به وسیله مباشران کاروان‌ها به دست زائر می‌رسید.^۱

در سال ۱۳۵۱ ه. ش طبق یک قرارداد رسمی بین سازمان اوقاف و شرکت سهامی بیمه ایران، زائران در تمام طول سفر تا لحظه برگشت به وطن، اگر به هر علتی فوت می‌کردند یا دچار حادثه‌ای می‌شدند، خودشان یا وراثان آنها می‌توانستند از سرمایه بیمه استفاده کنند.^۲

خوراک، مسکن، وضع ظاهر و بار

برای تأمین غذای مورد نیاز زائران در طول سفر، برنامه‌های غذایی با مشورت کارشناسان تغذیه سازمان اوقاف تهیه می‌شد. برای رعایت بهداشت و اصول تغذیه، پزشکان کاروان‌ها نیز موظف بودند بر جزئیات فرایند تغذیه زائران، از تهیه مواد و پخت غذا گرفته تا شست‌وشوی ظروف و نگهداری مواد غذایی، نظارت دقیق و کامل داشته باشند.^۳

مباشران طبق قرارداد موظف بودند، براساس برنامه غذایی سازمان

۱. کارنامه حج ۵۱، ص ۵۷.

۲. همان، ص ۹۳.

۳. میقات حج، ش ۵۴، ص ۱۷۱.

اوقاف، مواد غذایی مناسب را یک هفته قبل از ورود زائران به جده، مکه و مدینه تهیه کنند و غذا و آشامیدنی و میوه لازم را به حد کافی در اختیار زائران بگذارند. همچنین باید برنامه غذایی بیماران را طبق نظارت پزشک کاروان رعایت کنند.

سرپرست موظف بود، به جز تغذیه، وسیله نقلیه و وسایل خواب و استراحت زائران را آماده کند و نمازخانه‌ای را در محل معینی اختصاص دهد. برای حفظ ظاهر، به هر حاجی یک چمدان با ابعاد معین به‌طور رایگان داده شود تا زائر نام خود را روی آن بنویسد.

سازمان اوقاف از همان ابتدا موظف بود افراد مستطیع را شناسایی کند تا از اعزام کسانی که به هیچ‌وجه توانایی مالی سفر حج را ندارند جلوگیری شود؛ چراکه به گفته مسئولان، بسا کشاورزانی بودند که با فروختن زمین خود یا گرفتن وام، همه زندگی خود را هزینه این سفر می‌کردند و بعد از بازگشت، برای تأمین زندگی خود با مشکلات گوناگونی مواجه می‌شدند. این‌گونه افراد یا بیمارانی که به رفتن حج اصرار می‌ورزیدند، مشکل‌ساز می‌شدند.

اقدام دیگر سازمان اوقاف برای جلوگیری از سرگردانی زائران و اتلاف وقت آنها، مذاکره با مقامات سعودی بود که براساس آن قرار شد مقامات سعودی، بازدید مأموران ایرانی را در فرودگاه مهرآباد تضمین شده بدانند و چمدان‌ها را دوباره بازدید نکنند. بنابراین فهرست کامل کالاهایی که ورود آنها به خاک عربستان سعودی ممنوع بود، تهیه گردید و به اطلاع زائران رسید.^۱

توانایی جسمی و معاینات پزشکی

در سال ۱۳۵۱ ه. ش معاینات پزشکی و صلاحیت جسمی زائران برای رفتن به حج بسیار مهم بود. البته متقاضیان حج تا سال ۱۳۵۳ ه. ش، به دلیل نبود امکانات آزمایشگاهی مجبور بودند به مراکز استان‌ها مراجعه کنند. در این سال از طرف بهداری کل، اقداماتی به منظور رفع پراکندگی این معاینات انجام شد.^۱ با همه این اقدامات، هنوز بررسی مشکلات گزارش می‌شد؛ به گونه‌ای که خود سازمان اوقاف هم شکایت داشت که وزارت بهداری در معاینات خود در ایران سخت‌گیری لازم ندارد؛ چنان‌که در برخی اسناد چنین آمده است:

وقتی آن زن دیوانه، ناگهان عریان در برابر مردم ظاهر شد، چند پیر محترّم مردند، زن زائو نابه‌هنگام زایید، معتادان و خمازان را برگرداندند، گفت‌وگو در گرفت که چرا باید اینان یا خانواده‌شان اصرار در آمدن به سفر حج داشته باشند و از مسامحه مأموران یا فریب دادشان سود بجویند.^۲

خبرنگار و نویسنده کیهان در گزارش خود از جده این‌گونه می‌گوید: دیشب یکی از پزشکان مجرب شیروخورشید سرخ ایران در جده می‌گفت درحالی که استطاعت و توانایی جسمی از شرایط اصلی حج است، مع‌هذا بعضی از زائران خانه خدا بدون توجه به این اصل مهم، بار مسافرت می‌بندند و همه را در برابر مشکل قرار می‌دهند. بیمار سرطانی، بیمارانی که ناراحتی‌های مزمن و حاد گوارشی دارند، فشار خون دارند،

۱. سند ۵۷۳۲۶-۲۹۳.

۲. ای قوم به حج رفته، جواد مجابی، ص ۱۵.

معادند و به قصد توسل، بار سفر می‌بندند، همه از آن دسته زائرانی هستند که از نظر جسمی فاقد استطاعت لازم هستند و مع‌هذا می‌بینیم که به سفر آمده‌اند و معلوم نیست به چه وسیله این بیماران توانسته‌اند در تهران یا شهرستان‌ها جواز سلامتی از پزشکان بگیرند.^۱

بعد از این سال [۱۳۵۳ ه. ش.]، اوقاف دقت بیشتری را در این مسئله ضروری دید؛ یعنی از طرف اوقاف، تنها مراکز درمانی جمعیت شیروخورشید در هر شهرستان مسئول انجام این معاینات شدند.^۲ برای نظم بیشتر، سازمان اوقاف، ساعت و تاریخ مراجعه هر بیمار را به درمانگاه یا مرکز بهداشتی تعیین شده، به وسیله نامه‌هایی به اطلاع وی می‌رساند.^۳

هیئت پزشکی جمعیت شیروخورشید نیز چند روز قبل از ورود نخستین گروه زائران، در عربستان حاضر می‌شد و بلافاصله یک بیمارستان یک‌صد تخت‌خوابی و درمانگاه‌های تخصصی در «ام‌الدود»، یک بیمارستان شصت تخت‌خوابی با درمانگاه‌های وابسته در مدینه، یک مرکز درمانی در مکه و یک مرکز دیگر در جده دایر می‌کرد.

فعالیت‌های بهداشتی و درمانی حین سفر، شامل استقرار بیمارستان‌ها و درمانگاه‌های ثابت و سیار می‌شد. این مراکز با انواع لوازم و تجهیزات پزشکی در نقاطی مستقر بود که زائران ایرانی در جریان سفر حج استقرار می‌یافتند. تعداد بیماران در این دو سال به نسبت سال‌های قبل، بسیار کمتر شده بود و بیشتر آنها سرپایی معالجه می‌شدند.^۴

۱. روزنامه کیهان، شماره ۸۸۴۸، ۱۶ دی ماه ۱۳۵۱.

۲. سند ۵۷۳۲۶.

۳. مشروح مذاکرات، دوره ۲۳، جلسه ۷۳.

۴. کارنامه حج ۵۲، ص ۸۹.

عوارض برای انجمن شهر و جمعیت شیروخورشید

از همان روزها، انجمن شهر طی درخواستی به اوقاف و سپس فرمانداری می‌کوشید که عوارضی دوهزارریالی را به نفع انجمن، از زائران دریافت کند. سازمان اوقاف در ابتدا با این درخواست مخالف بود و استدلالش این بود که باید این عوارض به تصویب شورای عالی حج برسد تا به مردم ابلاغ شود.^۱

گفتنی است براساس تصویب شورای عالی حج سال ۱۳۵۲ ه.ش. نباید هیچ‌گونه عوارضی از زائران گرفته شود.^۲ اما انجمن شهر در همه شهرستان‌ها طی نامه‌های متعدد به فرمانداری‌ها و سازمان اوقاف، بر گرفتن این عوارض از زائران تأکید می‌کرد.^۳ سرانجام نیز توانستند موافقت معاون نخست‌وزیری، سرپرست اوقاف و شورای عالی حج را جلب کنند.^۴ بعد از انجمن شهر، جمعیت شیروخورشید که در عربستان به زائران خدمات بهداشتی و پزشکی ارائه می‌داد، درخواست چنین عوارضی را از اوقاف داشت. استدلال آنان این بود که درخواست عوارض یک هزار ریالی چندان به زائران فشار نمی‌آورد.^۵

نمایندگان مراجع شیعه در حج

روحانیان در برگزاری حج نقش بسزایی دارند. در سال‌های مورد مطالعه این نوشتار، همیشه حضور یک روحانی در کاروان مدنظر بوده

۱. سند ۵۶۹۴۸ - ۲۹۳.

۲. سند ۵۶۹۴۸ - ۲۹۳.

۳. همان، ص ۵۲۹۱.

۴. همان، ص ۵۲۹۲.

۵. همان سند و سند ۵۸۴۹۸ - ۲۹۳.

است. از روشن‌سازی و آگاهی‌بخشی در بجا آوردن مناسک حج تا راهنمایی مردم برای جلوگیری از مشکلات ناشی از تفاوت مذهبی و اعتقادی در کشور عربستان، همه از وظایف روحانیان بوده است.

سازمان اوقاف قبل از شروع سفر، برای آگاهی‌بخشی و اطلاع‌رسانی، جلساتی را با حضور روحانیان و زائران در مساجد، تکایا و سالن‌های اجتماعات تشکیل می‌داد. در این جلسات، روحانیان مسائلی همچون فلسفه حج، آداب زیارت خانه خدا، چگونگی برگزاری مناسک، نظرات مختلف مذهبی، چگونگی سفر به عربستان و مسائل آن را برای زائران توضیح می‌دادند.^۱

هر چند انتخاب روحانیان برای راهنمایی حجاج، طبق ماده ۲۰ آیین‌نامه حج، به سرپرستان کاروان‌ها واگذار شده بود، اما در کمیسیون برگزارشده در سال ۵۲، معاون نخست‌وزیر و سرپرست سازمان اوقاف در جمع روحانیان حاضر گفت که قصد سازمان اوقاف از ابتدا این بود که انتخاب روحانیان کاروان‌ها به مراجع و آیات عظام واگذار شود تا روحانیان تنها به تأیید و تصدیق مراجع بزرگوار انتخاب گردند.

معاون نخست‌وزیر در این باره تأکید داشت که ما بارها اعلام کرده‌ایم که مسئله آموزش روحانی زائران بیت‌الله الحرام با روحانیت است. سازمان اوقاف نه مایل است و نه صلاحیت دارد که به انتخاب روحانی و راهنمای مذهبی برای کاروان‌های حج پردازد و این مراجع تقلید و روحانیان هستند که صلاحیت دارند درباره شایستگی راهنمایان حج

تصمیم بگیرند. روحانیان نیز از اینکه این کار را سازمان اوقاف به دست گرفته است، ابراز نارضایتی کرده‌اند.^۱

در این مراسم، معاون نخست‌وزیر بیان می‌کند که جامعه روحانیت می‌تواند از نیروی اجرایی سازمان اوقاف برای تأمین و تحقق هدف‌های عالی دین مبین و نشر و توسعه معارف اسلام و تبلیغ و ارشاد به منظور رشد جامعه مسلمان ایران استفاده کند.

در کمیسیونی که در سال ۱۳۵۲ ه.ش با حضور روزنامه‌نگاران، روحانیان و گروه‌های اجتماعی برگزار شد، نمایندگان روحانیان در این جلسه پیشنهادها و نظرات خود را بیان داشتند. یکی از این صاحب‌نظران «حجت الاسلام عباس مهاجرانی» بود. او پیشنهاد کرد که آموزش زائران بیت‌الله الحرام به وسیله علمای دین و روحانیان باید در دو زمینه صورت گیرد: یکی در زمینه تعلیم واجبات و دیگری درباره مستحبات و رفتار اجتماعی.

ایشان ضمن انتقاد از نبود شناخت صحیح میان حاجیان ایرانی، گفت که حاجی ایرانی کمتر عادت دارد در ساعات مختلف روز و شب به مسجد الحرام برود، نماز بگذارد، قرآن تلاوت کند و... حاجیان وقتی واجبات را انجام می‌دهند، به دنبال گردش و خرید می‌روند.

ایشان نقش روحانیان و مراجع بزرگ را در راهنمایی و ارشاد زائران بسیار مؤثر دانست و حتی سفارش به حاجیان در خرید نکردن سوغات را و وظیفه روحانیان می‌دانست؛ چراکه مردم از آنها حرف‌شنوی بیشتری

دارند و وقتی عمل زائر مطابق فتوای مرجع تقلیدش باشد آرامش خاطر بیشتری خواهد داشت.^۱

سازمان اوقاف نیز بارها تأکید کرده بود که باید همه مسائل معنوی و مذهبی حج با نظر روحانیان انجام گیرد و اوقاف به تنهایی صلاحیت این کار را ندارد. بنابراین خواستار نوعی همکاری با روحانیان در این زمینه است. معاون نخست‌وزیر در روز پایانی سمینار نجفین گفت:

قبول بفرمایید که صلاحیت سازمان اوقاف برای انتخاب روحانی، از مباشر یا مسئول کاروان بیشتر است. تردید ندارم جامعه شریف روحانیت نیز اجازه نخواهد داد کار مهم و خطیر انتخاب روحانی با مباشر باشد؛ هرچند امسال دیگر مباشری وجود نخواهد داشت.

نکته دیگر در صحبت‌های معاون نخست‌وزیر ارائه پیشنهاد تشکیل «شورای مشورتی روحانیت و اوقاف» بود که انتخاب روحانی کاروان به پیشنهاد روحانیان و با تأیید سازمان اوقاف صورت بگیرد.^۲

البته گفتنی است که مسئولیت علما و مراجع تقلید بسیار گسترده‌تر از آن چیزی بود که سازمان اوقاف در نظر داشت. مراجع و آیات عظام نه تنها از شیعیان ایران، بلکه از شیعیان دیگر کشورها از جمله عربستان که در اقلیت و گاهی زیر فشارهای حکومتی بودند، پشتیبانی می‌کردند. از سال‌های اول دهه چهل نیز مرسوم بود که مراجع ایران یک نفر از شاگردان یا معتمدان خود را به نمایندگی شیعه به مدینه می‌فرستادند تا مسائل و نیازهای حاجیان را سامان دهند.

۱. کارنامه حج ۵۲، ص ۴۷.

۲. همان، ص ۵۱.

از همان سالی که رفتن به حج در ایران از سر گرفته شد، «مرحوم آیت‌الله ابوالحسن اصفهانی» نماینده‌ای را برای شیعیان مدینه فرستاد. نخستین نماینده «سید محمدتقی آل‌احمد طالقانی» بود. وی که نماینده آیات عظام اصفهانی و بروجردی بود، در سال ۱۳۳۰ ه. ش به‌طور مشکوکی در مدینه فوت کرد.^۱ بعد از او «آیت‌الله شیخ عبدالحسین فقیهی رشتی» در ایام حج اعزام می‌شد.^۲ ایشان که بیش از سی سال نیز در مدینه ساکن بود، با شیعیان مدینه که به «نخاوله» معروف بودند، آشنایی خوبی داشت و طبق حکم آیت‌الله بروجردی نماینده ایشان در مدینه بود.^۳

جمع‌آوری وجوهات برای فقرای شیعه و تعمیر و برپایی حسینیه از جمله کارهای آیت‌الله فقیهی در عربستان بود. ایشان نه فقط در ایام حج، بلکه سال‌ها در آنجا حضور داشتند. بعد از سال ۱۳۴۳ ه. ش «مرحوم آیت‌الله سید احمد لواسانی» به مدینه می‌رفت و به مسائل شیعیان رسیدگی می‌کرد.^۴ از اقدامات ایشان، ساخت مهدیه‌ای برای شیعیان در مدینه و کمک گرفتن از آیت‌الله میلانی و حکومت ایران برای ساخت آن بود. بنابه گفته آیت‌الله لواسانی، فعالیت روحانیان سرشناس ایرانی در این مهدیه مانند سخنرانی‌های آقای فلسفی در بقیع، دیدار آیت‌الله‌زادگان شیرازی با شخصیت‌های برجسته سعودی، نماز آیت‌الله شاهرودی، توجه علمای وهابی و سوءظن آنان را به این مهدیه بیشتر کرده بود.^۵ در واقع

۱. از چشم برادر، شمس آل‌احمد، ص ۱۲۳.

۲. میقات حج، ش ۵، صص ۶۴ - ۷۴.

۳. میقات حج، ش ۵، صص ۳۸ - ۳۹.

۴. آثار، شریف رازی، ج ۲، ص ۳۴۹.

۵. جهان دانش، ش ۳، صص ۱۸۲ - ۱۹۱.

این نمایندگان، نه فقط نماینده حجاج ایرانی، بلکه نماینده شیعیان عربستان نیز بودند. از این رو نگران بودند نکنند برخی اعمال حجاج ایرانی، مثل زیارت خوانی، به ضرر شیعیان ساکن مدینه باشد.

سازمان اوقاف با اطلاع از کمک‌های آیات عظام شیعه و مردم ایران به شیعیان نخواستند، صندوقی را زیر نظر سه نفر از روحانیان برای این منظور اختصاص داد که همه پول‌ها یکجا جمع‌آوری شود تا هیئت روحانیان آنها را بین شیعیان تقسیم کنند. از زمان هم خواسته شده بود تا هدایای خود را به وسیله سرپرست کاروان‌ها به آن صندوقی بپردازند.^۱

سمینار مسائل حج (۲۵ - ۲۷ فرودین ۱۳۵۲)^۲

سازمان اوقاف بعد از نخستین برگزاری مراسم حج، کمیسیونی با حضور نمایندگان همه طبقات، اعم از روحانیان، نویسندگان، روزنامه‌نگاران، تاجران و معتمدان بازار و بقیه مسئولان مرتبط با حج تشکیل داد.

در این کمیسیون نظر و پیشنهاد هر گروه دریافت گردید. همچنین از آنها خواسته شد تا با بیان مشکلات دیده‌شده در مراسم حج سال‌های ۵۱ و ۵۲ و ارائه نظر سازنده، سازمان اوقاف را در برگزاری هرچه بهتر این مراسم یاری دهند. سازمان اوقاف کوشید تا در این گردهمایی سه روزه (۲۵ تا ۲۷ فروردین) کاستی‌های اجرایی برگزاری مراسم حج را با مشورت صاحب‌نظران به دست آورد.

۱. کارنامه حج ۵۱، ص ۱۲۱.

۲. سمینار مسائل حج، گزارش مذاکرات، تصمیم‌ها و قطعنامه‌ها (۲۵ تا ۲۷ فروردین) سازمان اوقاف، ص ۵۲.

این سمینار متشکل از شش کمیسیون و یک کمیته به این شرح بود:

۱. کمیسیون تحقیق و رسیدگی به نامه‌های رسیده؛

۲. کمیسیون برآورد هزینه‌های سفر حج؛

۳. کمیسیون بهداشت و درمان؛

۴. کمیسیون گذرنامه و هواپیمایی؛

۵. کمیسیون آموزش؛

۶. کمیسیون پذیرایی از حجاج و کمیته تهیه قطعات

در اینجا نتایج به دست آمده از برخی کمیسیون‌ها آورده می‌شود:

کمیسیون بهداشت و درمان

اعزام افراد بیمار به مراسم حج، مشکل تکرارپذیری بود که مسئولان مربوط، آن را گزارش داده بودند و درخواست حل آن را داشتند. در کمیسیون بهداشت تصمیم گرفته شد معاینات پزشکی برای احراز صلاحیت جسمانی داوطلبان، با دقت و تأکید بیشتری صورت بگیرد.

سازمان اوقاف در دو زمینه بهداشت و درمان مطالعات و بررسی‌های زیادی کرد که نتیجه آن به وسیله کمیسیون بهداشت ارائه شد. در زمینه بهداشت، می‌توان به این موارد اشاره نمود: احراز صلاحیت جسمانی زائران با معاینات دقیق پزشکی، آسان‌سازی معاینه برای جلوگیری از اتلاف وقت داوطلبان سفر حج، مایه‌کوبی زائران بر ضد بیماری‌های واگیردار، نظارت دقیق بر بهداشت زائران در عربستان سعودی از نظر خوراک، مسکن، لباس و غیره. در زمینه درمان نیز می‌توان به تدارکات درمان، ایجاد بیمارستان و مرکز درمانی در عربستان سعودی اشاره کرد.

در این کمیسیون تصمیم گرفته شد که معاینات زائران، دو ماه و نیم قبل از سفر حج آغاز شود و تعداد مراکز واکسیناسیون افزایش یابد و کلیه کارهای درمانی نیز تنها به‌عهده جمعیت شیروخورشید سرخ باشد.

کمیسیون آموزش

مشکل مهم بعدی، آگاهی نداشتن حج‌گزاران در مسائل معنوی حج بود. بی‌شک سازمان اوقاف باید اقدامات فرهنگی بسیاری برای این کار انجام می‌داد. این کمیسیون افزون بر ارائه راهنمایی و سفارش‌های لازم به زائران، باید به روحانیان کاروان‌ها آموزش‌هایی را درباره چگونگی اطلاع‌رسانی و آموزش به زائران ارائه می‌کرد. نبود آگاهی درباره چگونگی انجام‌دادن مناسک، حتی آسیب‌های روانی زیادی به زائران می‌رساند؛ به‌طوری‌که یکی از روزنامه‌نگاران حاضر در مراسم حج سال ۵۱ نقل می‌کند که یک مرد روستایی را دیده است که از ناراحتی بسیار به اختلال حواس دچار شده بود؛ چرا که روحانی کاروانش به او گفته بود که مراسم سنگ‌اندازی به شیطان را درست انجام نداده و همه حج او باطل است.

یکی از روحانیان حاضر در جلسه به نام «آیت‌الله احمدی شاهرودی» نیز با تأکید بر لزوم کوشش روحانیان حاضر در مناسک حج بر راهنمایی و ارشاد کامل و صحیح زائران، خواستار اصلاح برنامه انتخاب روحانیان کاروان‌ها شد. به نظر او باید این کار به اهلش که همان روحانیان‌اند، واگذار شود تا مشکلات پیش‌آمده برای زائرانی که بیشتر مردمی ساده‌دل و روستایی‌اند برطرف شود. همچنین ایشان از نبود راهنمایان مذهبی خبره مثالی آورد و گفت که یک راهنمای مذهبی درباره شک بین دور

هفت و هشت طواف، جواب داده بود که باید زائر دوباره از «مسجد خیف» مُحرم شود.

سازمان اوقاف، کلاس‌هایی را در مساجد، تکایا و شعبه‌های اوقاف هر شهرستان دایر می‌کرد تا به زائران قبل از سفرشان آموزش‌های لازم داده شود. نشریاتی نیز به زائران داده می‌شد که دارای مطالب سودمندی بود؛ مثل جغرافیای سرزمین عربستان، چگونگی رفتار با مستنجم این کشور، اعتقاد و مذهب آنها و چگونگی رفتار با مردمان دیگر. مذهب به منظور جلوگیری از تفرقه.

اما این مطالب کافی نبود. به گفته یکی از نمایندگان مجلس، این اطلاعات آن‌قدر ناکافی بود که خود او در صدد برآمده بود تا نوشتارهایی را در این باره بیابد تا آگاهی‌اش افزایش یابد.^۱

در این جلسات، روحانیان حاضر پیشنهاد دادند که فیلمی آموزشی از مراسم حج، همراه با نشریات سودمند، قبل از سفر به زائران ارائه شود. در کمیسیون آموزش سازمان اوقاف، شخصیت‌هایی مثل آیت‌الله احمدی شاهرودی و آقای «حاج مجتهد نیشابوری» و صاحب‌نظرانی مانند «دکتر محمد ابراهیم باستانی پاریزی»، استاد دانشگاه تهران در رشته تاریخ اسلام، عضویت داشتند. در این کمیسیون قرار شد تا همه زائران با هر عنوانی که به این سفر می‌روند، آموزش ببینند؛ زائران زیر نظر روحانیان و مأموران زیر نظر سازمان اوقاف.

آموزش زبان عربی در حد گفت‌وگوی عادی، به مأموران سازمان

اوقاف بسیار مهم دانسته شد. در ضمن باید مأموران و حتی زائران، به طور خلاصه، با تاریخ و جغرافیای سرزمین عربستان آشنا شوند. همچنین آشنایی با آداب و رسوم و خلق و خوی خاص زائران یک کاروان هم، در نظر گرفته شد.^۱

کمیسیون پذیرایی از حجاج و هزینه‌های سفر
 در این کمیسیون قرار شد همه زائران هر پرداختن هزینه‌ها یکسان باشند؛ مگر کسانی که خدمات ویژه‌ای را خواستار باشند که در این صورت، باید قرارداد جداگانه‌ای با سازمان اوقاف ببندند. کمتنی است مبلغ تعیین شده از طرف سازمان اوقاف، حدود ۶۳/۵۰۰ ریال، بدون محاسبه هزینه دریافت گذرنامه و هزینه قربانی بود.

کمیسیون گذرنامه و هواپیمایی
 به سفارش این کمیسیون قرار شد امکانات پرواز مستقیم هواپیماهای زائران ایرانی از ایران به مدینه منوره (مدینه اول)، کمتر شدن مدت پرواز و همچنین امکان صدور گذرنامه‌های زائران در مرکز هر استان، بررسی گردد.

برخی آسیب‌های اجرایی برگزاری حج
 بعد از اینکه برگزاری حج به سازمان اوقاف سپرده شد و مشکلات به درستی شناسایی شد، برنامه‌های مفیدی برای رفع مشکلات در نظر گرفته شد و سازمان در اجرا به موفقیت‌های بسیاری دست یافت. اجرای

دقیق برنامه‌ها، از نظارت سرسختانه سازمان اوقاف حکایت داشت.^۱ اما در سال‌های بعد، اجرای این مراسم بدون آسیب نماند و مشکلاتی را در پی داشت. در ادامه، به برخی از این مشکلات و اقدامات مربوط اشاره خواهیم کرد.

نارضایتی مردم از روند انتخاب زائران و مباحثان

با اینکه سازمان اوقاف در نظر داشت مشکلات را به کمترین مقدار برساند و سفری با آرامش و آسایش برای زائران فراهم کند، اما در واقع چنین هدفی تحقق نیافت؛ زیرا مردم گاهی سال‌ها بدون دلیل برای اعزام به سفر حج منتظر می‌ماندند. حتی با مراجعه یا ارسال نامه‌های متعدد به اوقاف و سازمان‌های دیگر، کمتر پاسخ درخور توجهی را که از رنج انتظار بکاهد، دریافت می‌کردند؛ درحالی‌که این افراد کسانی بودند که درخواست خود و فرم‌های مربوط را تسلیم کرده بودند و پرونده‌شان کامل شده بود.^۲

بنابه تصمیم شورای عالی حج، نام‌نویسی متقاضیان حج، طبق سهمیه هر استان و متناسب با جمعیت و تعداد شهرستان‌های آن انجام می‌شد. البته اگر تعداد متقاضیان در استانی بیش از سهمیه بود، باید اعضای شورای عالی حج در فرمانداری حاضر می‌شدند و به تقاضانامه‌ها رسیدگی می‌کردند و سپس قرعه‌کشی می‌نمودند. گفتنی است در این مرحله اگر نگوییم کارشکنی، تبعیض‌هایی رخ می‌داد که مردم را بسیار ناراحت و گلایه‌مند می‌کرد.

۱. میقات حج، ش ۴۶، ص ۱۰۱.

۲. سند ۵۷۳۲۶ - ۲۹۳.

درواقع قرعه‌کشی برای این بود که عوامل انسانی و خواسته‌های دیگران در انتخاب دخالتی نداشته باشد. اما مثل همیشه، تبصره و استثنا وجود داشت؛ به طوری که مردم به روند گزینش شک داشتند؛ برای مثال متقاضیانی بودند که همه مدارک خود را ارائه کرده بودند و خود را برای سفر آماده می‌کردند. ولی بعد به آنها اعلام می‌شد که شما نمی‌توانید به سفر حج بروید. پاسخ سازمان اوقاف به شکایات معمولاً این بود که این اسامی را استانداری و فرمانداری اعلام کرده و اوقاف هیچ‌گونه دخالتی در آن نداشته است.^۱ گاهی نیز به تکمیل شدن ظرفیت یا کمی ظرفیت اشاره می‌کردند و حل مشکل را به اضافه شدن سهمیه وابسته می‌دانستند.^۲

بعد از اینکه سازمان اوقاف تصمیم گرفت مدیران گروه را از میان حمله‌داران سابق انتخاب کند، سوابق همه این افراد را بررسی نمود و سعی کرد بهترین افراد را که دارای حسن شهرت و اخلاق بودند، برای همکاری دعوت کند. انتخاب مدیران گروه و بررسی افراد داوطلب، در کمیسیونی در سازمان اوقاف، زیر نظر استانداری صورت می‌گرفت.

مدیران گروه از سال ۱۳۵۵ ه.ش از طریق آزمون برگزیده می‌شدند. سازمان اوقاف براساس سیاست تمرکز نکردن کارها در تهران، چنین عمل می‌کرد؛ یعنی هر استانداری، مدیران گروه حوزه کاری خود را انتخاب می‌کرد. البته سرانجام برای تأیید نهایی باید این افراد به تأیید سازمان اوقاف می‌رسیدند. در تهران از مدیران گروه، مصاحبه تلویزیونی

۱. سند ۵۷۹۹۷ - ۲۹۳.

۲. سند ۵۷۹۹۷ - ۲۹۳.

و رادیویی به عمل می‌آمد و از این طریق اسامی آنها اعلام می‌شد.^۱ در این گزینش، حتی مدیرانی که سوابق بسیاری هم داشتند، کنار گذاشته می‌شدند. گاهی نیز بعد از تأیید، به آنها اعلام می‌شد که فرد دیگری را به جای آنها معرفی کرده‌اند. این‌گونه اقدامات، مدیران را به این فکر وامی‌داشت که شاید اوقاف درصدد حذف آنها برآمده است. در این‌گونه موارد، پاسخ اوقاف این بود که مدیران گروه را مأمورانی انتخاب و تأیید صلاحیت می‌کنند که هیچ آشنایی قبلی با آنها ندارند. از این‌رو مدیران فقط براساس نتیجه آزمون و بررسی مدارکشان انتخاب شده‌اند.^۲

در تحلیل این وضعیت یا باید گفت آن مدارک و شرایطی که برای داوطلبان در نظر گرفته می‌شد، به‌طور یکسان رعایت نمی‌شد یا شرایطی نیز مدنظر بود که به مردم گفته نمی‌شد و تنها مرجع تشخیص آن، خود سازمان اوقاف بود. در واقع می‌توان گفت قرعه‌کشی و آزمون، تنها پوششی بود که به مردم اطمینان داده شود هیچ فردی در انتخاب‌ها دخالت ندارد و آنچه اتفاق می‌افتد براساس قرعه یا نتایج آزمون است.

رشته‌گیری در انتخاب مدیران حج

وقتی مسئله رشوه مدیران سازمان اوقاف، در روزنامه‌های سال ۱۳۵۲ ه.ش آشکار شد، تخلفاتی که کوچک یا تردیدآمیز به نظر می‌آمد، زودتر به باور رسید. در سال ۱۳۵۵ ه.ش دادگاهی در تهران برگزار گردید که در آن، «ایرج گل‌سرخ» مدیر کل حج اوقاف به اتهام

۱. روزنامه اطلاعات، ۱۸ خرداد ۲۵۳۷، شماره ۱۵۶۳۲.

۲. سند ۵۷۹۹۷ - ۲۹۳.

رشوه‌خواری محاکمه شد. در آن دادگاه، متهمان اعتراف کردند که برای رسیدن به مدیری حج، پنجاه هزار تومان رشوه به گلسرخ‌پرداخت کرده‌اند. از اعترافات و صحبت‌های آنها معلوم می‌شود که مدیری حج چنان منفعت‌آور بوده است که آنها به راحتی پنجاه هزار تومان را در آن سال‌ها پرداخت می‌کردند تا مدیر گروهی حج را از دست ندهند.^۱

نتیجه

با تلاش‌ها و برنامه‌ریزی‌هایی که سازمان اوقاف دربار سفر حج انجام داد، می‌توان گفت این سازمان با توجه به نداشتن تجربه در این زمینه، تا اندازه زیادی در تشکیلاتی و منظم کردن این سفر، موفق عمل کرده بود. نمی‌توان انتظار داشت که این سازمان، در همان سال‌های نخستین، توانسته باشد تمام مشکلات را حل کند. اما به هر حال مراحل سفر، از نام‌نویسی تا اعزام، بسیار کوتاه شده بود. آنها به‌خوبی دریافته بودند که تشریفات دست‌وپاگیر اداری، برای مردمی که بیشترشان از روستاییان و زحمت‌کشان جامعه بودند، وضعیتی بسیار رنج‌آور و طاقت‌فرسا به وجود آورده است.

حذف مراحلی مثل تهیه گذرنامه، ویزا، تصدیق شناسنامه و بسیاری مدارک دیگر که نیازمند مراجعه مکرر مردم به نهادها و ادارات مختلف بود، از گام‌های اساسی سازمان اوقاف به‌شمار می‌رفت. فراهم آوردن امکانات رفاه و آسایش برای زائران و اهمیت آن برای هیئت حاکمه که حتی در سامان‌دادن به ظاهر زائران نیز جلوه‌گر شده بود، تفاوت اساسی

برگزاری حج را نسبت به سال‌های قبل به‌خوبی نمایان ساخته بود.

اما باید گفت پس از آنکه سازمان اوقاف در سال‌های بعد تجربه‌های خوبی به‌دست آورد، متأسفانه دچار مشکلات اداری و سوءاستفاده‌های گوناگون بسیار شد. هرچند اوقاف درصدد بود تا تجارت را از دست حمله‌داران درآورد، اما خودش به راحتی گرفتار آن شد و بی‌عدالتی‌های بسیاری را هم در انتخاب زائران و هم در گزینش مباشران حج به‌وجود آورد. به نظر می‌رسد در این سال‌ها، تجارت در سفر حج، دولتی شده بود و بعضی توانستند از این تجارت، سوءاستفاده زیادی کنند.

البته سازمان اوقاف از همان ابتدا به وضعیت سودآور و زمینه تجاری این سفر توجه داشت. از این‌رو برای بهره‌مندی اقتصادی، همانند دیگر سازمان‌ها و انجمن‌ها به تکاپو افتاد. اما با این حال، سازمان اوقاف به آبرومند برگزار نمودن این سفر توجه داشت؛ چراکه برای پیشرفت ایران و انقلاب سفید و اصلاحات، دارای اهمیت ویژه بود. از این‌رو حتی می‌کوشید تا ظاهر زائران و کاروانشان که نشانه‌ای از چهره پسنندیده و شایسته حکومت بود، آبرومند باشد.

سازمان اوقاف از همان ابتدا سعی داشت که نظارتی همه‌جانبه و دقیق داشته باشد. از این‌رو در همان سال‌های اول، تعدادی از مباشران متخلف را نیز شناسایی و مجازات کرد. به هر حال، اوقاف که در اجرای برنامه‌های خود موفق بود، توانست در فرصت اندکی، بعد از فرمان محمدرضا شاه، برای همه مراحل ثبت‌نام، معاینات پزشکی، حمله‌داران و اقدامات لازم در عربستان برنامه‌ریزی کند.

سازمان اوقاف کوشید تا با یکپارچه‌سازی چند نهاد، به‌تنهایی مسئولیت

اجرایی برگزاری حج را انجام دهد و مرکزی را اداره کند که همه مسائل مادی و معنوی حج را در خود مطرح و برای آن چاره‌جویی کند.^۱

حج سال ۵۱ هرچند تفاوت‌های اساسی با سال‌های قبل داشت، اما به هر حال تخلفات فردی و سازمانی گریبان‌گیر این سازمان نیز شد و نتوانست این مراسم را بدون اشکال به انجام برساند؛ چرا که در سازمان اوقاف نیز برخی افراد فرصت‌طلب بودند که نمی‌توانستند از سودهای سرشار این سازمان دست بکشند.

www.tabarestan.info

کتابنامه

۱. از چشم برادر، شمس آل احمد، قم، سعدی، ۱۳۶۹ ه.ش.
۲. اعمال حج، م. ل، انتشارات سازمان اوقاف، بی تا، بی جا.
۳. آثار، شریف رازی.
۴. خاطرات سیاسی و اجتماعی، عبدالحسین مسعودی، تهران، علمی، ۱۳۷۴ ه.ش.
۵. خاطرات صدراالاشراف، محسن صدر، تهران، وحید، ۱۳۶۴ ه.ش.
۶. خاطرات و مبارزات آیت الله فلسفی، حمید روحانی، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۷۶ ه.ش.
۷. سفرنامه و راهنمای حج، ذوالقدر شجاعی، بی جا، بی نا، ۱۳۳۴ ه.ش.
۸. کارنامه حج ۵۱، تهران، سازمان اوقاف، ۱۳۵۱ ه.ش.
۹. کارنامه حج ۵۲، تهران، سازمان اوقاف، ۱۳۵۲ ه.ش.
۱۰. مشروح مذاکرات، دوره ۲۳، جلسه ۷۳.

نشریات و مجلات

۱۱. روزنامه اطلاعات، شماره ۱۱۶۴۷، ۱۴ فروردین ۱۳۴۴ ه.ش.
۱۲. روزنامه اطلاعات، شماره ۱۱۶۴۹، ۱۶ فروردین ۱۳۴۴ ه.ش.
۱۳. روزنامه اطلاعات، شماره ۱۱۶۶۱، ۳۱ فروردین ۱۳۴۴ ه.ش.

۱۴. روزنامه اطلاعات، شماره ۱۱۶۷۱، ۱۳ اردیبهشت ۱۳۴۴ ه.ش.
۱۵. روزنامه اطلاعات، شماره ۱۱۶۷۴، ۱۶ اردیبهشت ۱۳۴۴ ه.ش.
۱۶. روزنامه اطلاعات، شماره ۱۱۷۲۰، ۱۳ تیر ۱۳۴۴ ه.ش.
۱۷. روزنامه اطلاعات، شماره ۱۵۶۳۲، ۱۸ خرداد ۱۳۵۳ ه.ش.
۱۸. روزنامه اطلاعات، شماره ۱۶۵۳۳، ۲۱ خرداد ۱۳۵۳ ه.ش.
۱۹. روزنامه اطلاعات، شماره ۶۴۸۸، ۲۴ اسفند ۱۳۴۳ ه.ش.
۲۰. روزنامه اطلاعات، شماره ۱۱۷۲۰، ۱۳ تیر ۱۳۴۴ ه.ش.
۲۱. روزنامه اطلاعات، شماره ۶۴۸۸، ۲۴ اسفند ۱۳۴۳ ه.ش.
۲۲. روزنامه کیهان، تک شماره، ۱۳ اسفند ۱۳۴۳ ه.ش.
۲۳. میقات حج (خاطرات آیت الله اشتهازی) شماره ۴۶، سال دوازدهم، ۱۳۸۲ ه.ش.
۲۴. میقات حج (بررسی مشکلات حاجیان در میزگردی با حضور آیت الله مطهری)، شماره ۶۱، سال شانزدهم، ۱۳۸۶ ه.ش.
۲۵. میقات حج (خاطرات ابوالفضل توکلی بینا)، شماره ۵۴، سال چهاردهم، ۱۳۸۴ ه.ش.
۲۶. میقات حج (خاطرات فرامرزی حمله دار در سال ۱۳۲۷ ه.ش)، شماره ۴۹، سال سیزدهم، ۱۳۸۳ ه.ش.
۲۷. میقات حج (گفتگو با فیض گیلانی)، شماره ۴۸، سال دوازدهم، ۱۳۸۳ ه.ش.
۲۸. میقات حج (مصاحبه با سیدجواد علم الهدی)، شماره ۵، سال دوم، ۱۳۷۲ ه.ش.
۲۹. میقات حج (خاطرات نورالله باقری سرپرست کاروان در سال های ۳۹ به بعد) شماره ۴۵، سال دوازدهم، ۱۳۸۳ ه.ش.

اسناد فایل‌های مرکز اسناد و کتابخانه ملی

۳۰. سند ۳۳۸۲۴ - ۲۹۳.

۳۱. سند ۵۶۹۴۸ - ۲۳۹.

۳۲. سند ۵۷۳۲۶ - ۲۳۹.

۳۳. سند ۵۸۴۹۸ - ۲۹۳.

۳۴. سند ۷۱۶۲۱ - ۲۳۹.

۳۵. سند ۵۷۹۹۷ - ۲۹۳.

۳۶. سند ۵۸۴۹۸ - ۲۹۳.

۳۷. سند ۶۱۲۴۵ - ۲۳۹.

تبرستان

www.tabarestan.info

تبرستان

www.tabarestan.info

اسناد و تصاویر

اسناد

۷۱۶۲۱-۲۳۹

شماره ۱۰۰۰-۱۰۰۱/۱۰۰۰

تبرستان
www.tabarestan.info

فرمانداری

باستاد تصنیف نامه ۴۴/۸/۲۴۲۳۲۸۸۸ هیئت وزیران دستورفرمانده برای تشکیل کمیسیون رسیدگی

بصلاحیت و اولیایان زائران بیت العالم الحرام بشهرنیزراند ام نماید .

۱- بمنظور تشخیص صلاحیت بهداشتی و سایر شرایط لازم و اولیایان زائر بیت اله الحرام و صدور گواهی

صلاحیت زائران از تاریخ اول بهمن ماه ۴۵ تا آخر وقت اداری روز ۲۰ بهمن ۴۵ کمیته

بمقامت فرمانداری و صورت رسیدارائی . رئیس بهداری . رئیس شهرتانی . رئیس مائیکلی و کفزار و جوانین
در مجالس بگفتمند محل بهمین فرماند ارتشکیل میگردد .

۲- برای صدور گواهی نامه گذر آراء اکثریت همه حاضرین شرط اعتبار میباشد رای رئیس بهداری در مسرد

توانائی جستانی باید جزو اکثریت باشد .

۳- با تاخیراتیکه سال گذشته در لزیم خودداری از صدور گواهی صلاحیت برای زنان باردار اولاد خاص

پرومطلوب شده بود بمسئد ا درمرستان سعودی مشاهده شد کفده ای زنان باردار اولاد خاص پرومطلوبان

بهماری قلبی و فشارخون بکثورتیر مسافرت نموده و مسافرت این عده علاوه برانگاس سو بین حجاج سایر

کشور هانرا احتیاجی برای خود آنان ایجاد نموده بود اصولاً طبق آمار ارسالی مسافرت شاهنشاهی پسران

دریده اکثر حجاج ایرانی طبخی در هنگام حج سال گذشته از مبتلایان فشارخون و هماری قلبی بوده اند .

اینکه برای جلوگیری از انتشار این موضوع مؤکداً تذکر میگردد و کمنانچه در هنگام حج آینده در مرکز و مرستان

سعودی مشاهده شود گواهی های صادره با احتیاط انتخاباق نداشتند و برای زنان باردار اولاد بیستلا

بفشارخون و هماری قلبی گواهی صادر گردد و مقامات گیاهی کننده مسئول خواهند بود . و مدارقنی مقامات

گیاهی کننده مسئول کتبه اخبارات کدر نتیجه صدور گذرنامه جهت افراد معلول و مبتلایان با امراس قلبی و فشارخون

وزنان باردار اگر مسوئولیت مسوودی ایجاد گردد و خواهند بود .

وزارت کشور

اداره _____
 تاریخ _____
 شماره _____
 پیوست _____

تبرستان
 ۱۵/۱۰/۱۳۰۴

www.tabarestan.info

شماره ۴۸۸۸

تاریخ ۱۹/۵/۴۰

وزارت کشور

هیئت وزیران در جلسه مورخ ۱۹/۵/۴۰ بنا به پیشنهاد شماره ۷۸/۵۰/۱۰-۱۱/۵/۴۰ وزارت کشور
 تصویب نمودند که اعضای کمیسیون دائمی حج که در تصویب نامه شماره ۲۲۸۸۶-۲۲/۸/۴۰ به تفسیر
 مقررگشته است به چهارده نفر از اهل بیت و ۲ نفر از معتمدین آشنا با روح و معارف انجمن شهر هک نفر
 نامیده جمعیّت نیروی موجود سی ایران به مهمت کمیسیون نیز انتخاب گردند. اصل تصویب نامه در دفتر
 نخست وزارت کشور و در شماره ۵۰ مکتوبه در کتبخانه کتبخان

۱۳۲۶/۱۲-۱۳۰۴/۱۲

ارسان میگردد و
 وزیر کشور

رضونت جهت اطلاع به
 وزیر امور خارجه

۳/۱/۱

۱۳۰۴/۱۲
 ۲۰۸

۱۳۰۴/۱۲
 ۱۳۰۴/۱۲
 ۱۳۰۴/۱۲

۲۳۹_۷۱۶۲۱

شماره _____
 تاریخ _____
 پیوست _____

وزارت کشور
استاندارای مازندران

تبرستان

www.tabarestan.info

۱۳۰۸ - ۱۳۰۷/۱۰/۲۳

استاندار

فرماند آریسکل

بورو محفله سفره ۸۸۲ هـ قمری ۱۰/۱۰/۲۳ برای انتشار و معرفی محتامیان یا محتامی حاج احمد میراورد .
 صلاحیت ها محتامی ایران در وجه و همچنین نامه گان از طرف وزارت معالمت و مراجع ذیصلاحیت برای -
 رسیدگی با مرجع در حال گذرنامه کشور مازندران مستعد و ایزام نامه و نامه بافتنی وجود گرانهای حج را -
 از نقطه نظر حفظ سلامت جان و مال حاجان تأکید و سزا پیشنهاد شده اند از سالترا تاگرمزی و احتساب
 جلوگیری شود .

کمیسیون دائمی حج تبریز بازرسی مازندران را تأکید و تسری در اجراء عمل صادره و به سایر ایاتهای مجاز
 چند روز گذرنامه تأکید شده است که از صدور گذرنامه برای زائران به بین راهها خود اری نباید و به بین فریب
 تمام زائران به این اند انحراف در حالتهای باید سلفاً همراه بکفر یا احتساب مازندران مستعدی صادره کنند و -
 شهرهای آن کشور به تمام راهها با مرگ گذرنامه زائران آید نماید .

طیبه اخبار مازندران است دستور فرمائید به نظر اینجانب نظرم و فریب و جلوگیری از هرگونه انحرافات احتمالی که
 ممکن است به سبب بد اعتن زائران یا احتساب برای زائران ایجاد گردد به نحو مقتضی چه از طریق نشر اعلامیه و یا توسط
 دیگر محتامیان زائران به این اند انحراف را با احتساب مازندران و با ایل از مراجعه به سایر ایات چه به احتساب
 گذرنامه نسبت به احتساب را محتامی خود نظر خود اقدام نمایند .

وزارت معارف

استاندارد فاس

فرماندهی در استان فارس

تبرستان

تاریخ

شماره ۲۳۰۲

برمه

موضوع

۲۳۰۲

بر این مبحث به شماره ۲۳۰۲ ...
 مبحث ۱۰ - روحیه ملیت ۱۰/۱۰/۱۰ ...
 سوره که این ترتیب به شماره ۲۳۰۲ ...
 و به این ترتیب ...
 به این ترتیب ...

۱ - در این مبحث ...
 ۲ - در این مبحث ...
 ۳ - در این مبحث ...
 ۴ - در این مبحث ...

۵ - در این مبحث ...
 ۶ - در این مبحث ...
 ۷ - در این مبحث ...

صورت جلسه -

- کمیته انتخاب زائران حج تمتع استان مغان در سال ۲۵۳۶ -

بر اساس دستور العمل شماره ۴۲۷۴/۵۱ مورخ ۲۵۳۶/۳/۲ وزارت کشور ضمن به يك نسخه طرح اجرائی مربوط و طبق دستور قبلی در ساعت ۹ صبح روز ۲۵۳۶/۳/۳ بجایگاههای کمیته انتخاب زائران حج تمتع استان مغان با حضور امضا کنندگان زیر امضای کمیته در راسته اداری تشکیل گردید و با دستور منتخب و ذ خیره هر شهرستان بر مبنای ۲۵ نفر سهمیه تعیین شده برای استان که توسط کمیته با در نظر گرفتن شاخصه جمعیت و تقاضاهای واصله به تعداد مربوط بین شهرستانها و تابعه استان تخصیص یافته بوده از میان جمعا* ۲۷۴۱ تنافسا پس از قرعه کشی در جمع امضای کمیته بشرح زیر تعیین و انتخاب شدند :

الف : شهرستان مغان

ردیف	نام	نام خانوادگی	نام پدر	ردیف	نام	نام خانوادگی	نام پدر
۱	ام گلشوم	سپهبد و شترآ	عبدالحسین	۲۱	حاج بابا	حاج بابا	ابراهیم
۲	حیدر گمال	خان محمد	عنه	۲۲	سید محمد	سید محمد حسین	ابراهیم همراه ۲۱
۳	فاطمه نسا	پهلوان	توراله	۲۳	مابدین	تاسیس ملاقی	رضا
۴	نصرت	کاظم حقیقی	صفیرا	۲۴	میرزا صادقی	میروی	فلاخرضا
۵	شوکت	تقی	معدومه	۲۵	حاجی لطف اله	مطلق	فلاخرضا
۶	فلاحمی	نصرت	رضان	۲۶	رضان	ظاهران	حسن
۷	شیر علی	نصرت	خدیجه	۲۷	رحمت اله	شمسی	غلامحسین
۸	عمرالمنان	سوزین المابدین	کیا آنا	۲۸	رضا بنده خن	رضوان بنده خن	محمد
۹	ام النین	مکاری	علی اصغر	۲۹	محمد تقی	هفتی	حسین تقی
۱۰	سکینه خانم	حداد بان	فاطمه زهرا	۳۰	خلیل	نصرت	علی آقا همراه ۲۹
۱۱	ناد علی	کریم صادقی	کریم	۳۱	علی اکبر	دوست محمد علی اکبر	محمد
۱۲	شیرمحمد	گلشوم گلشویی	گلشوم	۳۲	محمد ابراهیم	حونتی	اسمعیل همراه ۳۱
۱۳	علی اکبر	زین المابدین	ظاهران	۳۳	محمد	ادب	سوزا
۱۴	حیدر نصیر	حرمات	احترام	۳۴	مشهدی آنا	سپادانی	محمد تقی همراه ۳۳
۱۵	ترکین	سید رضا	سید رضا	۳۵	حسین	بهرابی	سید محمد
۱۶	علی اصغر	سید رضی	محمد تقی	۳۶	محمد علی	آلویه	محمد اسماعیل
۱۷	محمد تقی	صاحب نجاج	صاحب نجاج	۳۷	صاحب	حدوس	محمد
۱۸	سید ابراهیم	فرزین	فرزین	۳۸	سید حسین	سپادان	محمد محمود
۱۹	سکینه	موسی	موسی	۳۹	حسین	حدوس	فلاخرضا
۲۰	بتول	نصیرا	نصیرا	۴۰	اسمعیل	شکینا	حاج صاحب همراه ۳۹

تاریخ ۲۴/۳/۴۰
شماره ۲
پیوسته

آیین شریستان شیراز

تبرستان

www.tabarestan.info

مستقرات حلیه برفیقه شماره ۱۶۲۲-۵۳/۱/۳۱- عدم برخوردت دستگیر و دستگیرم کنه در مورد تسلیم
حوار در میان از گذرنامه اول با نامه ۱۳۵۲ آمار شماره ۱۳۵۲ بر اساس مصوبه هیات امنای استان فارس
با استفسار ملاحظه فرمائید .

۱- بر حسب درخواسته شماره ۱۶۱۸-۵۳/۱/۳۱- استناد از دستور استان فارس در ساعت ده صبح روز -
سه شنبه سوم اردیبهشت ۱۳۵۳ کمیسیون در دفتر جناب آستانه ای استناد در میان مرکز آستانه ایان در مرکز
اوقات فارس - رئیس انجمن استان - صادره به هیات امنای استان فارس ایمن شهرستان شیراز تشکیل گردید
و با ملاحظه بر سید - از وزارت معمر کسوفرافت گردید . با ارائه صورت حساب شماره (۲۸۰۴۸) با نامه طلسم
شیراز موجود میفرماید . گذرنامه آمار شماره ۵۳ و شماره نامه مرکز اول طرف وزارت معمر معلوم گردید که مبلغ
موجود در آرایان ۵۲ تا آخر اسفند ۵۲ به شرح زیر :

۱- بابت حوار گذرنامه بین المللی ۴۶۵۵۶۱۰/ ریال

۱- بابت حوار گذرنامه بین المللی

۲- شماره وزارت معمر بابت حوار گذرنامه حساب ۳۷۰۳۶۴۰/

۲- شماره وزارت معمر بابت حوار گذرنامه حساب

حاصل ۸۳۵۹۱۰۰/ ریال

حاصل

حاصل پس از است در اطراف موضوع کمیسیون مقرر داد :

اول - برای تسلیم حوار گذرنامه حساب بین شهرستان ایستان فارس اداره کتلا و ای صورت تعداد گذرنامه
حساب شهرستان ایستان فارس ایستان شیراز ارساله آراء را محسب شهرستان ایستان ایستان تعداد گذرنامه حساب
موجود به شهرستان حوار ملاحظه فرمائید .

تایید - مبلغ (۴۶۵۵۶۱۰) ریال حوار گذرنامه بین المللی که تا آخر اسفند ۵۲ و موجود به حساب
حسب شهرستان ایستان ایستان ایستان ایستان ایستان ایستان ایستان ایستان ایستان ایستان ایستان ایستان
فارس تهیه فرمات ایستان ایستان ایستان ایستان ایستان ایستان ایستان ایستان ایستان ایستان ایستان
تایید - بر اساس ۱۳۵۳ با نامه طلسم اداره و رئیس اداره خود که در مجموع بر آمد و وجه از طرف حساب

۲۹۳-۵۷۹۹۷

سروش آریامهر

انجمن شهرستان دامغان

شماره ۱۹۴

تاریخ ۱۳۵۳-۶-۲۸

بیروت

مقام معظم فرهنگی شهرستان دامغان

گزاره عطف بر موضوع مزبور ۱۳۴۱-۱۳۴۲-۱۳۴۳ مصفح روزنامه اداره اوقاف

دینت برفضی برین

در نامه شماره ۱۷۴/۱۳۴۱ این کتب اظهار و قبول موقوفه شورای حاج مربوط به ...

عوارض از زمین نورزاد گرفته که اداره اوقاف روزنامه گزارش کرده ...

بلکه مقرر شده که موضوع به جلد موقوفه شورای حاج و اخصا ...

برگردد و در مهتره نتیجه عارض شده چه اینکه اگر شورای حاج ...

کرده بدو چو عوارض سال گذشته لاوصول و سال جاری نیز در ...

پس نیست که تاکنون موقوفی از شورای حاج و اداره ...

اوقاف در اخصا ملاحظه شده در امور استثنائی است ...

از جمله اینکه تا وقت معینی نشده نتیجه مطلوب حاصل گردد ...

و عدم درازا - با تقدیم گزارش این کتب شهرستان دامغان - حاج محمد عالی

Handwritten signature and date '۱۳۵۱' and '۵۵۴۳۰'.

Handwritten number '۲/۱۹'.

۲۹۳_۵۶۹۴۸

مکاتبه داخلی سازمان اوقاف

موضوع	۹۹۳ شماره ۱۳۰۱۱۳
از	تاریخ ۱۳۰۲/۱۲
به	فرمانداری دامغان پیوست
<p>استقامت تلف برتومه شماره ۱۱۱۷ بحضرت میرساند دربارت هر نوع وجه از</p> <p>۱۳۰۲ / ۸ / ۱۲</p> <p>از زائران بیت الله الحرام بطوط بمواقت اداره محترم کل حج و زیارت سازمان اوقاف -</p> <p>میباشد در پروده سال ماضی این اداره مواقت شورای عالی حج جنی بر دربارت</p> <p>دو هزار ریال از هر زائر دیده شده است بنا بر این جنسی است دستور فرما بندگان</p> <p>محترم شهرستان رویش مواقت شورای حج سال گذشته را باین اداره ارسال دارند</p> <p>و اما در خصوص دربارت ماریس سال جاری بحوزه اوقافی فرمانداریکل سخنان نوشته است</p> <p>بی از وصول مواقت اقدام و مراتب را تانیاً باستفسار خواهد رسید</p>	
گرفته	<p>اصغر میرساند</p> <p>رئیس اداره اوقاف دامغان</p> <p>۱۳۰۲</p> <p>۱۳۰۲</p>
<p>حوزه اوقافی فرمانداریکل سخنان بضمیمه رویش برتومه شماره ۱۱۱۷ فرمانداری</p> <p>۰۲/۸/۱۲</p> <p>محترم دامغان ضمن رویش انجمن شهرستان را جهت استفسار ابلاغ خواهند شد است</p> <p>در مورد وصول مبلغ دو هزار ریال از داوطلب حج جهت پرداخت بانجمن شهرستان نظاره</p> <p>آن حوزه محترم را اعلام فرمائند</p>	

۱۳۰۲

۱۳۰۲

۱۳۰۲

۵

۱۹

۱۳۰۲

۱۳۰۲

۱۳۰۲

۱۳۰۲

۱۳۰۲

۲۹۳-۵۶۹۴۸

جمعیت شیروخورد شیردین ایران

شهرستان دامغان

تاریخ ۱۳۵۴/۳/۲۰

پیوست

شماره ۲۱۲

خواهشمند است در پاسخ

باین شماره اشاره فرمائید

www.tabarestan.info

فرمانداری محترم شهرستان دامغان

احتراماً با توجه بنامه شماره $\frac{۳۱۲}{۵۲/۳/۲۰}$ اداره اوقاف

دامغان تقاضا دارم مقرر فرمایند بمنظور جلب موافقت شورایعالی

حج از طریق آن فرمانداری محترم اقدام گردد.

از بذل توجهی که خواهند فرمود قبلاً سپاسگزارم.

مدیرعامل جمعیت شیروخورد شیردین دامغان - سرکرده‌ای

Handwritten signature and stamp. The stamp contains the date ۱۳۵۲/۳/۲۴.

۵۶۲، ۲۴

۶/۱۹

تاریخ ۱۳۴۵-۱۰/۲۰۴

پوست

شماره ۱۴۰۸

خواهشمند است در پاسخ

باین شماره اشاره فرمائید

جمعیت شیروخورشید سنج ایران

شهرستان دامغان

فرمانداری محترم شهرستان دامغان

احتراماً سه ساله در کسیون حج از هر یک از حجاج جلنی بعنوان
کمک به جمعیت شیروخورشید سنج دریافت میشد که اینک در سال قبل
بوسیله آقای معتمدی فرماندار وقت هر یک از آقایان که قصد عزیمت
به مکه معظمه را داشتند با نصد ریال بحساب این جمعیت کمک نمودند
این است که استدعا دارد در صورتیکه موافقت دارید ترتیبی اتخاذ
فرمائید که در سال جاری نیز جلنی از این راه به بودجه این جمعیت
کمک شود مزید تشکر و امتنان خواه بود . با تقدیم احترامات

مدیرعامل جمعیت - یزدان

(Handwritten signature)

شماره ۲۲۶۲
تاریخ ۱۰/۲۴

(Handwritten notes and stamps)
۲۵
۲۵
۱۰/۲۴

۶۵۱۱۱۱۱۱۱۱

۲۹۳-۵۸۴۹۸

تاریخ ۰۳/۳/۱۷

شماره ۲۸۳۴

پوسته

وزارت کتو

فرمانداری گلستان

مقام فرماندار اربلستان

مطف بنامه شماره ۰۳/۳/۱۷-۳۶۷۰ باستحضار میرساند کلیه آزمایشات و معاینات مربوط به حجاج توسط پزشکان در شهرستانهای تابعه صورت میگیرد لیکن به علت عدم وجود دستگاه و وسایل لازم آزمایشگاه فقط آزمایش مربوط به مواد مخدر در بهداری اربلستان انجام میگردد و معهد اجناسی انجام امور پزشکی مربوط به حجاج در دوره آینده نیز معهد بهداری اربل باشد حتی الامکان ترتیبی اتخاذ خواهد شد تا آزمایش مواد مخدره نیز در بهداری محل انجام شود. دکتر هوشمند. رئیس اداره بهداری اربلستان

۴۴۱۹

۶۴/۳/۱۷

رونوشت پیرو نامه شماره ۰۳/۳/۱۷-۳۶۷۰ جهت اطلاع فرمانداری شاهسورد

ارسال میگردد.

عبدالرضا امیرا بر اهیسی

فرماندار اربلستان

ورد بدنه
تاریخ ۰۳/۳/۱۷
شماره ۲۸۳۴
پوسته

نسخه
۴
مجلس
مجلس
۲۰
۴
افزون
۱۵
۱۰

۲۶۹۴
۵۳/۶/۲

شهرستان گرام

زائران محترم خانه خدا دوره

بنام خدا و ائمه اطهار علیهم السلام و در خصوص مراسم حج و عمره در سال ۱۳۰۳ هجری قمری و
مراعات ایام کرامت پزشکی در شهرستان سعیدی بمطابق جمعیت شیروانیه در این ایام محول گردید ملاحظه
اینکه به پیروی از ضوابط و مقررات وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه در این ایام محول گردید ملاحظه
شما به پیروی از ضوابط و مقررات وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه در این ایام محول گردید ملاحظه
شما به پیروی از ضوابط و مقررات وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه در این ایام محول گردید ملاحظه
شما به پیروی از ضوابط و مقررات وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه در این ایام محول گردید ملاحظه

بنام این اوصاف وزارت خانه خدا در دوره این شهرستان نفاذ میسر است و به پیروی از ضوابط و مقررات
وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه در این ایام محول گردید ملاحظه شما به پیروی از ضوابط و مقررات
وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه در این ایام محول گردید ملاحظه شما به پیروی از ضوابط و مقررات
وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه در این ایام محول گردید ملاحظه شما به پیروی از ضوابط و مقررات
وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه در این ایام محول گردید ملاحظه شما به پیروی از ضوابط و مقررات
وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه در این ایام محول گردید ملاحظه شما به پیروی از ضوابط و مقررات

ش. م. ۱/۱

جمعیت شیروانیه

گرفته و رونوشت

جناب آقای تاج پخش فرماندار محترم شهرستان شاهرود

بسم الله الرحمن الرحیم

تاریخ: ۱۳۰۳/۶/۲
شماره: ۲۶۹۴
موضوع: ...

۳
۵۳/۶/۲

$\frac{۳۷۱۱}{۳۶/۳/۱۰}$ و $\frac{۳۷۱۳}{۳۶/۳/۱۰}$ و $\frac{۸۹۴}{۳۶/۳/۱۷}$ و $\frac{۴۲۷۵}{۳۶/۳/۱۹}$ و $\frac{۴۲۷۷}{۳۶/۳/۱۹}$

۴۲۷۸ میزان اوقاف و اداره کل حج و بنامداری سمنان ارسال و کتبه
 ۳۶/۳/۱۹

و موزه هم ملاحظت اینجاب را تا شد و بر حسب اعتبارات کتبه و حق
 اولویت نفر نوم از بین منتخبین مسافحه شده ام و در صورت عمل حج در ایست

بمطبی شود $\frac{۲۹۸۷}{۳۶/۵/۱۵}$ تا شد نموده که انتخاب در هر یک گروه در هر ایستایی برابر

ضوابط و شرایط معینی که از طریق حرا در این ایستگاه است در نظر گرفته و موزه
 تمام شده است و ضمن مراجعه با اداره کل حج دعوت نامه شماره ۴۷۳۶

صورت گرفته آقای عباسی را انتخاب مقرر شده است حاله اوقاف سمنان
 ۳۶/۴/۲۴

سمنان با استناد نقش هی ایامی است که در هی ایستایی محمد باه بعنوان
 مدیر گروه سمنان معرفی شده در حالیکه نامبرده ساکن در ایست است و از

حسب اعتبارات هم نفر پنجم و خرد و خرد و آلوده و حتی حسب ایست
 هی ایستگاه بر آید امش اوقاف سمنانی هی ایستگاه که ادعای خرد و خرد

و نفر مهم آرده سجای است که نفر در ایستایی سمنان سده و اول نفر از در ایست
 اصلی که گروه خارج شده اند حال حرا میزان اوقاف و اداره

کل حج و وزارت نه تنها مردم بلکه استقامت های جزائی و در صحت
 کشور را که در کتبه و موزه شرکت در ایستگاه اند بیاری گرفته باید امش

بود و گروه انتخاب یک میگردند و اینده ایستایی را بر حج مقرر عمل است
 حج در طای اقامت قرار دارند و این کج بقا اول و استقامت های جزائی

کشور است به دعای رسیدگی قوری را لازم
 عز امطری رحمت

سمنان - خانان لیاقت حج گزاران ۱۱۰

۲۹۳-۵۷۹۹۷

۲۳، ۶، ۱۳۲۳ تمام مبلغ استوار گتم هر تن سنان

بیت احرام نضران - اینج ضایع نوحه خیر خواهان که راه آهنگ تاراج بیدار فرقی
 پستی که فرقی آن به پست نقیم است سه سال است در فرقی حج شرکت کنیم تا خدمت
 در فرقی قبول نگردیم - استه دارم با توجه به خبر آن تمام در حج و اوقات هر گردیم
 به هر طرف دیگر به هر اثران خانه خدا اذ ذر گردد خواهتم بی طریض خدا نام اینج ضایع را در فرقی
 آینه نظار فرقی تا بیکه بیاری خدا این دین را از گردنم لادو کنیم

بیت نضران و ادب نوحه خیر خواهان

[Handwritten signature]

حسابه انجمن

شماره	۱۹۱۳۹
تاریخ	۱۳۲۳ / ۶ / ۲۳
مکان	تهران

با این که در نادره یکی در ده
 می باشد و در هر دو را نیز در نادره
 به یکدیگر در نادره
 نمودن در نادره
 در نادره
 در نادره

[Handwritten signature]
 حساب

۲۹۳-۵۷۹۹۷

شماره ۷۴۵۲

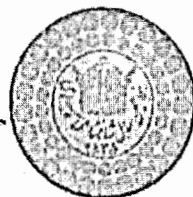
تاریخ ۱۷ شهریور ۱۳۰۷

بیروت
تبرستان

سازمان اوقاف

(اداره کل حج و زیارت)

آقای منوچهر خیرخواهان

پاسخ نامه مورخ ۳۵/۱۰/۶ با اطلاع میرساند انتخاب

زائران خانه خدا در سال جاری بوسیله استانداری فرمانداریها

انجام گردید و سازمان اوقاف هیچگونه دخالتی در این امر

نداشته است و در سال آینده نحوه انتخاب زائران در جناب

اعلام خواهد شد. الف

لژیونر حسین قاسمی نژاد

مدیرکل تشکیلات بودجه و آموزش و سرپرست حج و زیارت

۲۵۴۶/۲/۱۸

جناب آقای علوی استناد ارمطم سخنان

احتراما باستحضار میرساند چون همه ساله عده زیادی برای زیارت خانه
 خدا اعزام میباشند و این عده نیازمند به افرادی میباشند که بر احوال و متوسلین و سیدگی آنان
 آگاه باشند لذا اینجانبان حیدر معفونی بعنوان آشنو و معتمد فیض بعنوان استنادار
 و خد متگزار آقای علی اکبر میرزاده برای خدمه حاضریم با کمال میل در کاروان مشغول انجام
 وظیفه باشیم تا معری را بدعاگوشی شخص اول سلطت تبریاست محترم مشغول باشیم و همنا

اینجانبان بهنگام تشریف فرمایش شما انوی محبوب سخنان خدمت نمود بایم.

سید اکبر میرزاده
 حیدر معفونی

علی اکبر میرزاده

حیدر معفونی

دوره حج گزاری استناد
 ۱۳۲۱/۲/۲۲
 شماره ۵۱۸۴

ع
 ۹

تاریخ
 ۱۳۲۱/۲/۲۲
 شماره ۵۱۸۴

سید اکبر میرزاده
 حیدر معفونی

شماره ۲۲۸

تاریخ
شماره

استادداری سنجان

تبرستان

www.tabarestan.info

آقای محمدعلی رفیعی اداره اطلاعات و مطبوعات استان سنجان
 بموجب این اطلاعیه مستجاب شده است و استناد آرد در کمیته انتظامی
 وزارت حج استان در سال جاری تعیین می شود خواهشمند است
 طبق طرح امرای هیئت و سهمیه تعیین شده برای استان سنجان
 تعیین تکلیف کرده و به هیئت و سایر مسئولان که در طرح تعیین
 اقدام لازم معمول فرمائید امید است به استقامت و اطلاعات و تجربیات
 جنابعالی و همکاری سایر همکاران دیگر اشراف کمیته می شود امر انتظامی و استخوان
 حج تمتع در شمال جاری به نحو مطلوب و بهترین وجه صورت پذیرد . ح

معاونت استاد رفیعی

رونوشت

حیثی اوقالی سنجان جهت اطلاع و اقدام لازم .

۵۷۹۹۷-۲۹۳

۳۲۱/۶

مقام چشم پستانان

با احتیاط ۲۱۷

محرر: $\frac{۵۹۴}{۲۴۳۶۱۳۲}$ روز یکشنبه ۱۳۰۴ هجری قمری
مکان: اوقاف عمومی بین معلمان مشهد کرايه:

۱- در اجرای مسیحت عدم تمرکز از این امر موافق - حج نرسد است
و میرا کل اوقاف در هر پستان زیر نظر مستادار اوقاف و نهادهای سرسینه است و در پستانان
تابع مورد اوقاف و میرا کرده و از زمین افراد که از زیر نظر مستادار اوقاف است باید
جانب کرده و اوقاف آنها به صورت بنیادی در صورت مسیحت خواهد بود.

۱۰۰
۱۰۰
۱۰۰
۱۰۰
۱۰۰

این خبر و اس تعیین در صورت مسیحت ضررهای عمومی مسیحت عدم تمرکز نبود و همین
دلیل همین جغیاریات بر پستانان در اجرای مسیحت عدم تمرکز که اول بود بلکه
سبب جغیاریات مستادار و تمرکز امور در اول است که بر این عدم تمرکز
و عوامل جغیاریات مستادار ندارد بلکه مستادار جغیاریات می باشد که بر این مسیحت

آقای خیراد

که در مسیحت امر است و هم برای تمام پستانان در همین زمان
اوقاف تصویب که در دوره که در اول است و شکل و میرا کرده و

۱۳۱۷

۲- احتیاط میاید و قطع و از نظر اصلاحیه است و احتیاط بنیادی را که در کفایت دارد

که مستادار اوقاف بنیادی و زیر نظر کمیته ملی اوقاف در پستانان مستادار
مستادار اوقاف به صورت خواهد بود که مستادار اوقاف در سطح پستانان مستادار

با توجه مستادار اوقاف از برای مسیحت و جغیاریات مستادار اوقاف در سطح مستادار اوقاف
در پستانان مستادار اوقاف و نهادهای سرسینه مستادار اوقاف مستادار اوقاف

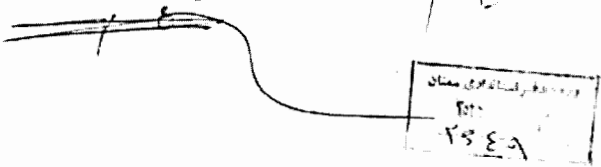
که در مسیحت ملی بر پستانان شکل مسیحت و جغیاریات مستادار اوقاف مستادار اوقاف
مستادار اوقاف مستادار اوقاف مستادار اوقاف مستادار اوقاف مستادار اوقاف

مستادار اوقاف مستادار اوقاف مستادار اوقاف مستادار اوقاف مستادار اوقاف

این مسئله یکی خاص و جهت اولی و مرکزی سازمان اوقاف موجود است و ۵۰ هزار
 و از طرفی سازمان اوقاف در ۲۵/۴۷۰۰ و جهت رتبه خدمت است
 در سال ۱۳۴۴ شمسی است که کتب در حال گره سال ۲۵۳۴ هجری
 تعدادی از آن که صلاحت نام در اوقاف داده اند تقسیم شده است برای
 امر مدیریت می باشد و چون اجتناب میراث کرده و سال ۲۵۳۴ از طریق
 آژانس بنگاه ملی صورت گرفته و تا زمانیکه صلاحت از آنجا صادر
 میاید بابت این عواید برای آنکه محظوظ است چه نسبت سازمان اوقاف
 در جای نسبت عدم مرکز و تقوین چندین است و نسبت مداران نسبت
 میراث کرده و هیچ وارد نسبت مداران قرار نگیرد و نسبت رسمی میراث
 کرده و نسبت سال ۲۵۳۴ را (بابت) است و نسبت نسبت از آنجا
 هم ارسال میاید که در شماره از زمین آنجا است که در نظر دارد موضوع از
 نظر اهمیت است که در وارد و در شماره عواید آنجا برای هر کس
 دست آورده است که راه در صورت موضوع و همچنین نسبت که در نظر
 نظر دارد ساخته و میزند از جمله عواید مختلف و تقسیم شده
 آنجا و دست کتاب آن را از آن راه و حاصلی که تا سال ۲۵۳۴
 در اصلاح و جهت میراث کرده و سال ۲۵۳۴

۹
 ○
 ○
 ○
 ○
 ○
 ○
 ○

بابت هم چهارم

سازمان اوقاف

شماره: _____
 تاریخ: _____
 روز: _____

موضوع

کمیته انتخاب زائران بهجاات طایفات استان خراسان برای سال ۱۳۲۸ هجری شمسی

بر اساس دستورالعمل ۱۶۶۶۵ / ۱۰۰ مورخ ۱۱ / ۲۶ / ۱۳۲۸ حایان اوقاف ملقم بهجست
 سده طن اجرائی مرحول و طیل دعوت لیلی سوزیا اوقاف استان خراسان در ساعت ۹ صبح روز
 ۱۱ / ۲۶ / ۱۳۲۸ کمیته با حضور افاضل کاندکانین افاضل کمیته (در اداره اوقاف جمنان تشکیل
 و افراد منتخب و ذخیره هر شهرستان (ابریشنا ۱۷۳ نفر سجه تعیین شده برای استمنا
 از ترکیه سجه تعیین شده برای هر شهرستان به نسبت جمعیت آن شهرستان توسط افاضل
 کمیته ((از میان سجا / ۴۸۶۰ نفر، مرحول به ۲۳۳۸ نفر باکات واسله که تعداد ۱۵۷۲
 نفر از آنها در نلری و ۱۶۶۱ نفر بکتری بود. وسيله افاضل کمیته شرح زیر یلید کورسسه
 انتخاب شدند.

تعداد ۱۶۰ نفر باکت که فشر افاضل کمیته ناس برود مرد و دشتناخته شده و در
 گزینی شرکت داده شد.

تعداد نفره	نام پدر و نام خانوادگی	ذخیره ۶ نفر	الف - دماوند سجه ۲۲ نفر
۱۰۷	محمد باقر	محمد باقر	۱- حاج محمد باقر املند بار
۱۰۸	حسن	حسن	۲- صفرا اسفند بار
۱۳۳	محمد الحسین	محمد الحسین	۳- جمال جمال و دادی
۱۳۴	علی	علی	۴- سلطه شاه حسدی
۲۰۳	سید آقا	سید آقا	۵- غلامعلی ناصر آشتیانی
۲۰۴	رحمت اله	رحمت اله	۶- میرزا کبیر آرازی
۱۶۱	سید رضی	سید رضی	۷- سید لایله حسین رسندی
۱۸۶	علی بابا	علی بابا	۸- زنده مشور
۱۶۶	سید اله	سید اله	۹- سجه نجران
۲۰۳	مشهدی نمراله	مشهدی نمراله	۱۰- بتول جوانرود
۱۲۵	حبیب اله	حبیب اله	۱۱- علی اکبر تاج دماوندی

Handwritten signatures and notes on the right side of the document, including a large signature at the bottom right.

۲/۵

شماره: ۴۷
تاریخ: ۱۳۰۹
موضوع: ...

تبرستان

مقام عالی استانداری استان مازان
بازگشت بنامه شماره ۱۰۹۲۸ مورخ ۲۶/۸/۲۳ منضم به شکرنامه مورخ ۲۶/۸/۱۱
آقای فلامعلی رحیمیان مستحقاً مالی میرساند

۱- در مورد تقاضای مدیریت گروه شاکی افاضی جهت سرچشمه استان در نهایت مداخلت و پیگیری تقاضاهای حاصله رسیدگی و نامبرده را نفرجهای انتخاب و به سازمان اولس گزاری شده بود و پیشتر که متقاضی شخصاً از موضوع مطلع و دعوتی به سازمان مذکور مراجعه و از نزدیک تاس محل آورده بود ولی موجه اعلام اساسی مدبران گروه ایشان جز مدبران منتخب نبودند و علت این امر هم صرفاً مربوط به سازمان اوقاف بوده و این اداره هیچ اطلاعی نداشتند و مقام محترم معاونت نخست و نیز سرپرست سازمان اوقاف در مورد امتراض و شکایت متقاضیان مدیریت گروهها که دستور فرموده اند که مستقیماً با دفتر محترم له مکاتبه نمایند و به همین جهت سازمان اوقاف در شماره ۱۰۹۰۰ مورخ روز شنبه چهاردهم آبانماه سی و شش روزنامه اطلاعات بنکایت شاکی مستقیماً پاسخ داده است (مترجم بنیادین شکر)

۲- برخلاف ادعا و شکایتی که سرینو با سرقرمه کنس متقاضیهای متقاضیان حج استان مازان بر ساعت مقام محترم معاونت استاننداری جناب آقای تاجیک بدین ترتیب بنظر تقاضاهای وارده رسیدگی و با کمال عدالت اساسی ۲۴۰ نفر اصلی و ۵۰ نفر ذخیره را تعیین و پس از اعلام در روزنامه جهت اقدام با اداره اوقاف استان ارسال فرموده اند و اداره اوقاف بعضی وصول دسترس از ۲۴۰ نفر جهت انجام معاینات پزشکی دعوت و در مدت ۲۰ روز اول تا ۲۰ مردادماه ۱۳۰۹ این افراد معاینه گردیدند و چون جهت کانی بودند اکسانیکه در محل نبودند آنرا کسانیکه تعدادی نیز داشتند امتراض نمودند و نتیجه گرفتند ۱۰ نفر این مدد چند نفر از سرچشمه منصرف و تعدادی نیز مردود بودند (مدارک در اداره اوقاف موجود است) و تعداد این افراد تقریباً به میزان انفراد ذخیره بودند این اداره طبق دستور در مرحله دوم کلیه افراد ذخیره را معاینه دعوت کرد و از این مدد نیز مثل مدد قبل چند نفر ناپ (که اصلاً مراجعه نکردند) و چند نفر مردود بودند و در نتیجه پس از پایان معاینات پزشکی ۲۴۰ نفر اصلی و ۵۰ نفر ذخیره تعدادی از سرچشمه این استان

مستحقاً مالی
مقام عالی
استاندار
استان مازان
تاریخ: ۱۳۰۹/۰۹/۲۳

شماره: ۱۸۹۷۵
تاریخ: ۱۳۰۹/۰۹/۲۳
موضوع: ...

تاریخ: ...

سازمان اوقاف

شماره: ۲۱۵
 تاریخ: ۱۳۳۳
 موضوع: ...

که ۲۱۵ نفر باشد (کسر باشد و در این مورد اداره اوقاف حق داشت که راساً از افراد یکس در استان ملاحظه بدارد دعوت و بما پنه معرفی نماید تا تسجیه تکمیل شود ولی بهما با این اقدام به منظور اطلاع و مباحث این نظر بود گفت صل خاص که نماندگان من جناب استان در راسر حج سال جاری معمول فرمودند موضوع با استحضار جناب اتا یکی رسید و ایشان دستور فرمودند تا بعد از جای حالی هر شهرستان را بناهای و اعلی آن شهرستان در آورده و بما پنه معرفی گردیدند تا تسجیه تکمیل گردد - ضمناً به علاوه تسجیه (۲۱۵ نفر) یکس مخیران نمانده اعلی حضرت فیهما از طرف استان جاری محترم و شش نفر نیز از طرف آقای هالی وکیل دانشان موافقت سازان اوقاف اعلام شده بود که آنها نیز زمانه و به تسجیه استان اضافه گردیدند .

حال با توجه به مراتب مبرهنه چنانچه نفری از ۲۱۵ نفر که اساساً آنها در کسب استان جاری صورتجلسه شده و در روزنامه اعلام گردیده است اما نماند که اداره اوقاف کوچکترین حسی را از وی تسجیه نموده و مدارک موجود هم جزو یکی نباشد اینجانب به عنوان مسئول اوقاف استان بهرگز نمی توانم مجازات قانونی حاضر هستم و در غیر این صورت از جناب آقای استان درخواست است مشرف فرمایند که به موضوع رسیدگی و جواب تاگی را بهر نحوی که مقتضی میدانند صادر فرمایند .

توضیحاً با استحضار بهرسانند که اینجانب در مدت یکسال و نیم خدمت در زمان نقطه بخاطر اینکه سازمان اوقاف آقای رحیمیان را به عنوان مد بهت گروه قبول نمیکند چند بار از تاحیه نامیده مورد اتهام و انتسابهای ناروایی قرار گرفته ام و هیچ اداره یا روزنامه نمانده که نامه ننوشته باشد و از این ادعاها نکرده باشد و بدیهی است این عمل صد درصد در اذعان اجتماع سوتنا هم ایجاد میکند و اینجانب از آنجا که کارمند دولت و خدمتگزار مردم هستم نخواستم در این نسبت بنا بر عکس العملی نشان دهم ولی بهک حقیقت این را سخ دا و آن اینستکه استاندار ما بجز از راستی و صداقت و خدمت از بی مزه بگر حاس نیستند و در این مورد هم راستی نخواهند بود که یکس خدمتگزار ملت قربانی هدف مادی و سود جهانیه غیر قانونی یکس شخص محقق قرار گیرد .

فلاصلی اسکندر زاده
 ۲۰۵
 در صورت بروز هر گونه اختلافات با سازمان اوقاف استان

Handwritten notes and signatures in Persian script, including names like 'اسکندر زاده' and 'مجلس شورای اسلامی'.

کاروان ایرانی در برستان بازگرفته شدند

کاروان ایرانی که با کازنامه
به طرف ایران بازگشته است
در برستان سوره
به طرف ایران بازگشته است
در برستان سوره

کاروانی که در برستان
به طرف ایران بازگشته است
در برستان سوره
به طرف ایران بازگشته است
در برستان سوره

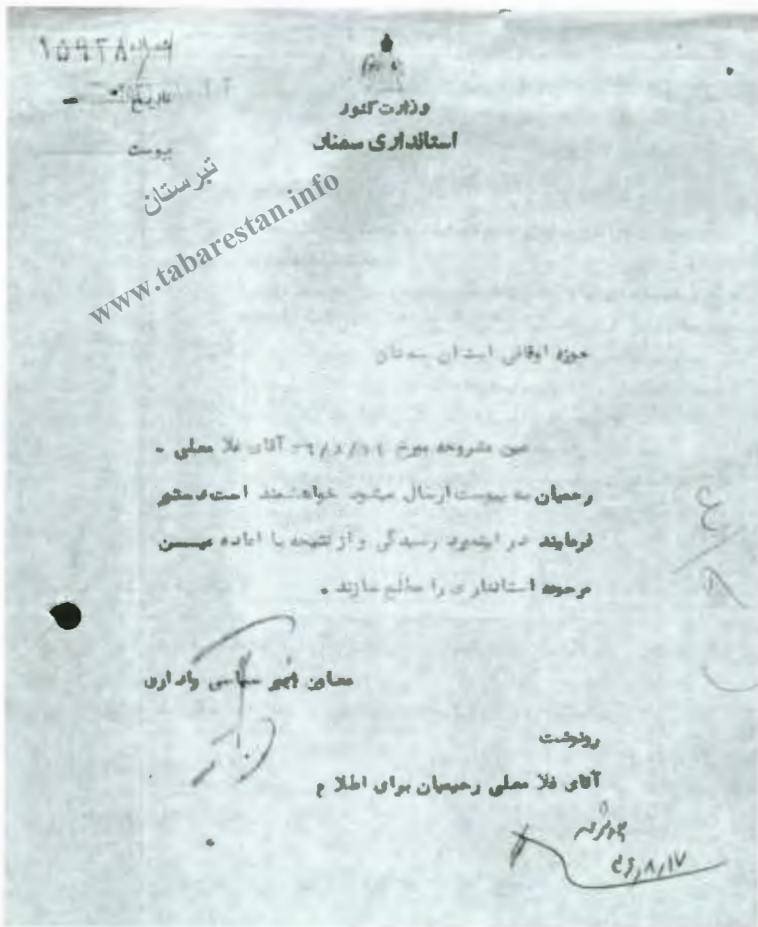
زائران
ایرانی
در جده و مدینه
سالم هستند

شماره ۳۶۶۰ - شماره ۳۶۶۰
شماره ۳۶۶۰ - شماره ۳۶۶۰

انتخاب میران حج فاطمی نیستند

در شهر موج ۵ (لبنان) و به طایفه
میران فاطمی که از آنجا میروند
به سوی ایران
در شهر موج ۵ (لبنان) و به طایفه
میران فاطمی که از آنجا میروند
به سوی ایران

میران فاطمی و میران فاطمی
میران فاطمی و میران فاطمی

شماره: _____
 تاریخ: _____
 موضوع: _____

گزارش کارهای انجام شده در کنگره آبان ۱۳۳۶ (توانی اولاد حنن)

- ۱- تحویل کلیه کتب نامه های با محتوای خدمه وزارت حج سال جاری از تهرانی و سایر نقاط وسیله سفارت سعودی
- ۲- گروه بندی وزارت حج و تحویل آنها به کمیته های تحقیقاتی جهت بررسی
- ۳- تشکیل جلسات ماهانه (آشنایی با مدیر گروه) و آشنا کردن وزارت حج به وظیفه ای که نسبت به مدیر گروه دارند و توضیحات لازم در مورد هر مورد با مدیران مسئولان سعودی
- ۴- تحویل ساکهای وزارت حج به خودشان و جمع آوری مجدد آن و ارسال آنها به تهران
- ۵- انجام کلیه تشریفات لازم جهت برگرداندن آنها به مدیران وزارت حج
- ۶- تکمیل ۱۵ برگ پریشنامه مربوط به مساعدت و مساعدت و مدارک مربوطه
- ۷- تنظیم کلیه آمارها و داده ها و ارسال آنها به وزارت حج و رسیدن سرزبان سازمان و امانت

۴
/
۹

شماره
تاریخ
پرونده

وزارت

استاداری معنات

تبرستان
شماره ۱۱۰-۱۱۲۶۶/۱۹۴۳
تاریخ - ۲۵۶۶/۲۹۹۹
www.tabarsan.info

استاد آری استان معنات

مطلب بقاء معنی ۱۳۴۲ هـ ۳۶/۲/۱۸ اکتساب کرد:

برابر در معنات معنی ۱۳۴۰ هـ ۳۶/۲/۱۸ سازمان اوقاف مسقط بفرستد معنات معنی اوقاف
که صلاح معنات گروه حج مورد نیاز معنات با ارجح بود اوقاف اتمام هده اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف
انتخاب و سایر اساس آنها را اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف
بررسی و تصمیم مناسب اتخاذ گردد.

حوزه اوقاف استان معنات اساس معنات اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف

۱- آقای معنی محمد
۲- معنی محمد
۳- معنی محمد

اتمام نموده که در معنات معنی آنها اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف
معنات معنی اوقاف معنی محمد معنی محمد معنی محمد معنی محمد معنی محمد معنی محمد معنی محمد معنی محمد
نایب است. ما معنی اوقاف در معنات معنی محمد معنی محمد معنی محمد معنی محمد معنی محمد معنی محمد معنی محمد معنی محمد
موجب بود معنی استان معنات هده اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف
معنات معنی اوقاف استان معنات معنی محمد معنی محمد معنی محمد معنی محمد معنی محمد معنی محمد معنی محمد معنی محمد

۱۵۶۰۲

صادق شوشی

معاون نخست وزیر و سرپرست سازمان اوقاف

مجمع معنی محمد
موضوع برای اطلاع آقای اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف اوقاف

معاون امور معنات و اوقاف

Handwritten signatures and stamps at the bottom right of the document.

م. کاتبه داخلی سازمان اوقاف

تبرستان

شماره ۱۹۱۹	موضوع
تاریخ ۱۳۰۸/۸/۲۶	از :
پوست	به :

مقام معظم استانداری استان سمنان

احتراما اینجانب در اجرای دستور شماره ۱۰۱۱۹ مورخ ۲۱۰/۵۴۵۵/۱ مورخ ۳۶/۸/۱ مقام محترم معاونت نخست وزیر و سرپرست سازمان اوقاف از تاریخ حرکت لغایت مراجعت زائران استان سمنان در رحمت نامبردگان بکسور سمنان سعود میزیت خواهم نمود و تاریخ حرکت ایشان روزهای ۱۲ و ۱۳ آبانماه میباشد لذا با اجازه آن مقام منبع از تاریخ ۱۱ آبان ماه باید در تهران حاضر و نسبت بفرام نمودن مقدمات بیروزی آنان اقدامات لازم را بعمل آورم و در غیاب اینجانب آقای علی اصغر بهمن مسئول امور مالی اداره اوقاف سمنان عهد شده کلیه امور اداری خواهد بود.

ع
۹

اندرج شد

ورود دفتر استانداری سمنان
تاریخ ۱۳۰۸/۸/۱۲
شماره ۲۵۹۰۹

بیتوجه فلامعلی اسکندر زاده
سرپرست حوزه اوقاف استان سمنان

بها نرد

شماره: موضوع:

تاریخ:

موضوع: مورثیه مورث ۲۰۳۶/۱/۵

ملقب دعوت نامه شماره ۱۲۳۰ مورث ۲۰۳۶/۱/۱ حوزه اوقاف استان مازندران
 آقایان امنا کنندگان نبرد سلامت ۱۶ رزگشبه پنجم توطه جاری در محل اداره اوقاف
 مازندران حضور بهم رسانیده و در اجرای شرح سازمان اوقاف در مورد انتخاب مدیران گروه که مجلس
 دستور شماره ۱۶۱۰ حج مورث ۳۶/۳/۱۴ پیرویه اوقاف استان مازندران رسیده است راجع
 به جاریه نظره تائیدی مدیریت گروه که تاریخ لقب پیرویه اوقاف مذکور رسیده است رسیدگی
 بدو "تائیدی آقای محمدحاله سعیدی از دامغان به علت اینکه در امتحان سال ۳۴ شرکت
 ننکرده و سابقه مدیریت گروه ندارد و تائیدی آقای محمد شایع حاج محمدی که در تاریخ
 ۳۶/۳/۳۱ با هیئت اداری هست گردیده بود مورد رد شناخته شد و از رد یک تائید احوال
 گردید و سپس با تائید روح ۱۲ اثر مازندران دیگر با شرایط نه گانه مندرج در شرح و هم چنین با
 بررسی و صلاحیت و شرایط محلی با هیئت خاصی که در وقت در پنجاهی او ۲ و ۳ را برترتیب
 برای مناطق (ماهرود) و (سمنان و دامغان) و (سواد و رومین) با توجه به اینکه این استان
 بر اساس مجامع ۲۴۰ نوری که نحوه تقسیم آن موجب گروه بندی ژانر و تعیین تعداد هر گروه
 به صلاح دید حوزه اوقاف استان صورت خواهد گرفت به سه فرود پذیر گروه نیاز دارد به تعاضای آراء
 انتخاب و تصویب نمودند و رد یک ۴ بهمدار این بدین خاطر که در صورت انقضای سیمه استان
 دانشن نیاز بود تمدد برگروه دیگر با در صورت دیگر که صلاحیت اینجاب نماید از روی و نامردگان
 استاده شود بر اساس ملائعت کمر تعیین و برترتیب اولویت آنها را مشخص نمودند *

۱- آقای حسین محمد سعیدی نرزد علی بنیاسنامه شماره ۴۴ - ماهرود ساکن
 ماهرود - خبابان پهلوی - گروه حوض عسکریه
 ۲- آقای نعمت الهه خلیف زاده نرزد علی محمد بنیاسنامه شماره ۶۱۷ دامغان -
 ساکن دامغان - خبابان لردوس
 ۳- آقای حسن نیک زشت لردود - بنیاسنامه شماره ۴۲ ماهرود ساکن تبریز
 خبابان ری - آب منگل - جنب کوه حسام بازه ۱۱۰

۳۰

www.tabarestan.info

سازمان اوقاف

شماره:
تاریخ:
موضوع:

تبرستان
www.tabarestan.info

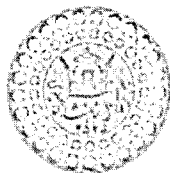
- ۴- آقای ذوالحلی رحمان نریز حسن پشناشاه شماره ۲۱۱۱ مکان ساکنین
مکان - خلیهان پنجاه - کرجه رحمت شماره ۱۱
- ۵- آقای یحیی عبدالشاه نریز - پشناشاه شماره ۲۰۸۶۵ مکان ساکنین
مکان - باغ فردوس - خلیهان نامی - جنب ملاک ۳۰
- ۱- آقای حسن نبات نریز علی پشناشاه شماره ۲۲ و زمین ساکن و زمین - خلیهان
پهلوی نری - نریزگاه نبات
- ۲- آقای شیخ ابراهیم نمازی نریز محمد پشناشاه شماره ۱۱۸۳۰ ناهریز - ساکن
ناهریز - خلیهان نادر - کرجه نمازی ملاک ۱۲۷
- ۳- آقای صالح نمازی نریز محمد پشناشاه شماره ۱۱۸۳۱ ناهریز - ساکن ناهریز
خلیهان نادر - کرجه نمازی - ملاک ۱۷۵
- ۱- آقای هادی اردستانی نریز - پشناشاه شماره ۱۸۰ - ساکن و زمین
خلیهان پهلوی نریز - کرجه نبات
- ۵- آقای علی آفریده آفرین نریز - پشناشاه شماره ۱۸۰ تهران ساکن تهران
محشوی ناریک - مینوی نریز - میدان ۵۲ - ملاک ۲/۲۰۸
- ۱۱- آقای محمد حسن اکبری نریز - پشناشاه شماره ۴۵ - ساکن و زمین - خلیهان
شاه ملاک ۱۳
- ۱۲- آقای محمد تنبری آزاد نریز - پشناشاه شماره ۲۱۱ تهران - ساکن تهران
تبرستان - راه تنگه خلیهان صبا - ملاک ۱۲
جنبه ساعت ۱۱ ماهیان بانک

نایبده گادستان
نایبده استاندار
نایبده تهران
نایبده حزب رستاخیز خلیهان تبرستان
نایبده وزیر اوقاف
نایبده وزیر امور و سازمان استان خلیهان
نایبده اسکندر زاده

شماره ۱۱۵
تاریخ ۱۸ بهمن ۱۳۰۶
پوست

سازمان اوقاف

اداره اوقاف شهرستان سمنان

اداره کل حج و زیارت

احتراما رونوشت نامه شماره ۱/۱۲۰۶۰-۱/۷/۳۶ مقام عالی
استانداری سمنان و بیوستان مربوط به شکایات آقای غلامعلی رحیمیان جهت
رسیدگی و صدور دستور مقتضی به ضمیمه این نامه میگردد .

غلامعلی اسکندر زاده

سرپرست حوزه اوقافی استان سمنان

ع
۹

گیرنده رونوشت

استانداری محترم استان سمنان جهت استحضار - ضمنا مستحضرمیدارد
که انتخاب و تعیین نهایی آقایان مدیران گروه حج وسیله سازمان اوقاف
انجام یافته و باستانها ابلاغ گردیده است و به همین جهت مقام ریاست از زبان
اوقاف دستور داده است که در این مورد هرگونه اعتراض و شکوائیه ای از
متقاضیان مدیریت گروه برسد مستقیما به اداره کل حج و زیارت جهت رسید
و صدور رای صادر ارسال گردد مراتب با اطلاعا معرور گردید .

اندر بکس شد

جناب آقای ...

وزیر دفتر استانداری سمنان
تاریخ ۱۹ / ۷ / ۱۳۰۶
شماره ۴۰۴۲۲ / ۱

مهر نظریه در این مورد
آقایان ...
۱۴۰۰

۱۳۴۳/۴

شماره
۱۵۳۶
تاریخ
۱۳۴۳
پوسته

سازمان اسناد و کتابخانه ملی

استادخانه ملی

تبرستان

www.tabarestan.info

سازمان اسناد و کتابخانه ملی

چندین از مقامات مدیریت گروه حج از استان سمنان ضمن نامه ملی
 مخصوص اطلاع نموده اند پس از بررسیهای لازم، گفته ویژه حج در
 مرکز استان پذیرفته شدن آنان را تأیید نموده است لیکن به سبب لزوم
 ملاحظات مقرر و توجه مقامات مربوطه در استان مورد نیاز، سازمان اسناد و کتابخانه
 ملی در نظر گرفتن مسیحات مختلفه در استان افراد دیگری را مصوب
 و انتخاب نموده است - اینکه با توجه به اینکه انتخاب مدیران گروه حج
 در کسب مربوطه در استان سمنان با مطابقت قوانین مربوط انجام یافته
 خواهد بود است دستور فرمائید ضمن اطلاع نحوه تعیین مدیران گروه که
 وسیله آن سازمان انجام گرفته طی را که موجب شده افراد معرفی
 شده انتخاب نهند برای این استنادی روشن فرمایند تا استناد
 و تسخیر به شایستگی کمیته د آنگاه برای استنادی امکان پذیر
 شود - ج

(Handwritten signature)
 ۹

استادخانه ملی

شماره سند
۲۱۱-۱۱-۱۸

جایه (تاریخی)
لطفاً نام را مشخص کنید
دائره اول اولی
حکومت راجستان

دوره پهلوی دوم
تاریخ: ۱۳۰۳
شماره: ۷۲۴۶۲۹

مقام معظم استانداری

احضاراً تا کمال اوستا سنجی و سایر امور
که در دست معلوم و این در منصب بزرگی و ...

۱
۹
۱۳۰۳
۲۴
۲۰
۱۰

حدود هر هزار نفر خدمت ...
و در ملکک ...
نیز تقسیم ...
۱۷ هزار ...
شرایطی ...
۳۰ و ۳۰ ...
و قضای ...
و سایر ...
که ...
! در ...
و ...
شرایط ...
که ...

پیش نویس

 وزارت کشور
 استانا

تاریخ

شماره

بمعرض برسد

تبرستان

نامه‌های رسمی و مهمی از طرف راجستان در این زمینه مشاهده می‌شود اما او مانع از آن گردید
 که به استیلا برسد و نیز استیلا از افراد محلی آنهاست که در نزد راجستان
 هستند و نیز قتل‌گردد و مدبران گروهی را انتخاب نمود با خانه افراد راج
 مانده اوقات بعد از ظهر است که در آنجا افراد راجستان از افراد راجستان
 در آنجا در این انتخاب است و افراد و عمل می‌کنند تا به این است و این امر
 در آنجا در من نظر بودم و حق من در این انتخاب در نظر گرفته نشده است

ع
۹

تا بدستال این صحیفه است که در آنجا امری کرده حج است
 میجوید در روز مورخه ۱۳۶۱/۱۶/۲۵۳۶۱۷۱۶ ارجاعی در صورت برسانه است که در آنجا
 مذکور شد که خبر مدح از شماره ۵۹۵ اوریه برسانه را جمع به کوه است
 در آنجا کرده حج منقل از سرپرست سازمان اوقاف است که در آنجا
 سیاست عدم تمرکز امور مربوط به حج استانی در آنجا است و در آنجا اوقاف
 بر استانی و در نظر استناد آن که در آنجا و در آنجا است و در آنجا است
 در آنجا است و در آنجا است که در آنجا است که در آنجا است که در آنجا است
 استند است با امید کرد و استانی است که در آنجا است که در آنجا است
 صورت خواهد گرفت) در آنجا است عدم تمرکز امور و در آنجا است
 جنایات استناد آن است که در آنجا است که در آنجا است که در آنجا است
 تمرکز امور در آنجا است که استانی است که در آنجا است که در آنجا است
 استانی است که در آنجا است که در آنجا است که در آنجا است که در آنجا است
 است که در آنجا است که در آنجا است که در آنجا است که در آنجا است
 از طرف عرب فخری شماره ۴۴۷ کوزه اوقاف استانی استانی ایران
 و پنج رسیده از حضوره اوقاف شماره ۵۳۲ که در آنجا استانی استانی ایران
 ۳۶۱۲/۱۹ از طرف عرب استانی استانی استانی استانی استانی استانی استانی
 که در آنجا استانی استانی استانی استانی استانی استانی استانی استانی
 در آنجا استانی استانی استانی استانی استانی استانی استانی استانی
 در آنجا استانی استانی استانی استانی استانی استانی استانی استانی
 در آنجا استانی استانی استانی استانی استانی استانی استانی استانی

تصاویر

وسائل زائران (کیف و ساک‌های زائران)

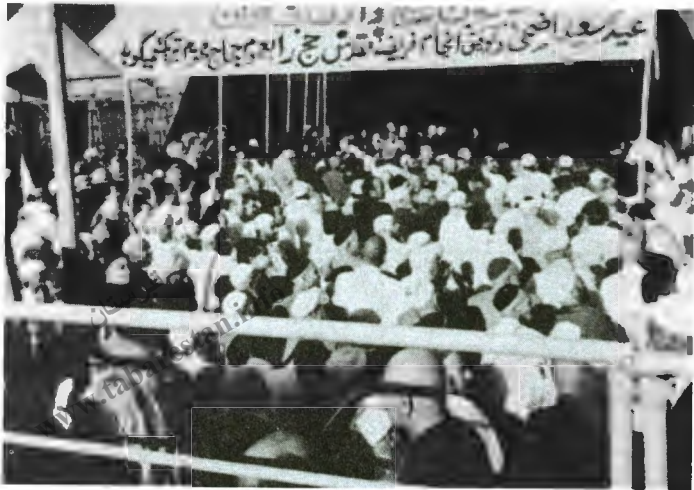
شفاخانه صحرايي

زائران در یکی از چادرها

معاون نخست‌وزیر و سرپرست سازمان اوقاف همراه با سفیر ایران در عربستان

مراسم عید قربان

نمونه‌ای از ماشین‌های امدادی زائران ایرانی

تصویری از چادرهای زائران ایرانی در عرفات

زائران در حال ورود به ایران

حجاج در انتظار اتوبوس

نمونه‌ای از محل اسکان زائران در مدینه

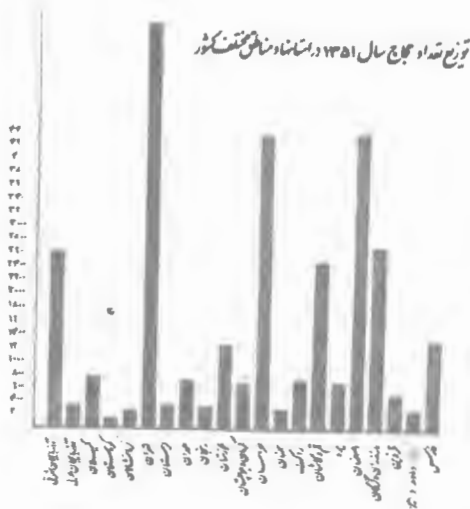
زائران ایرانی در زیر چادر در منا

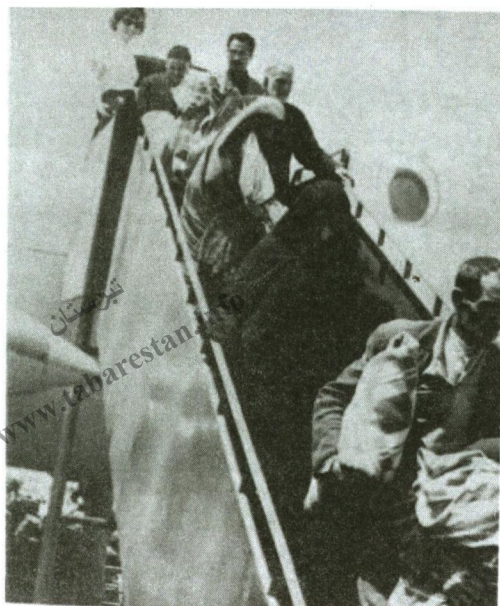

برگشت حجاج از منا

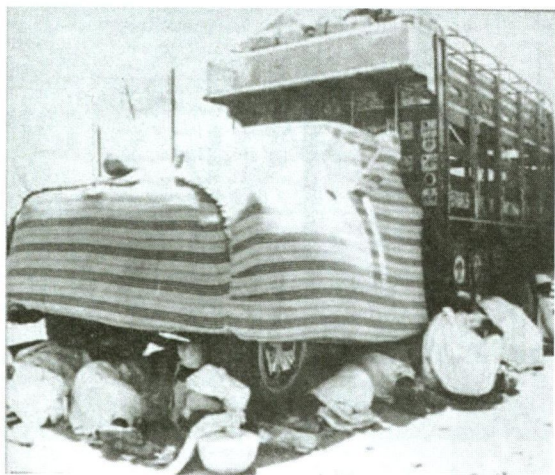

نمونه‌ای از ماشین‌های حمل بار

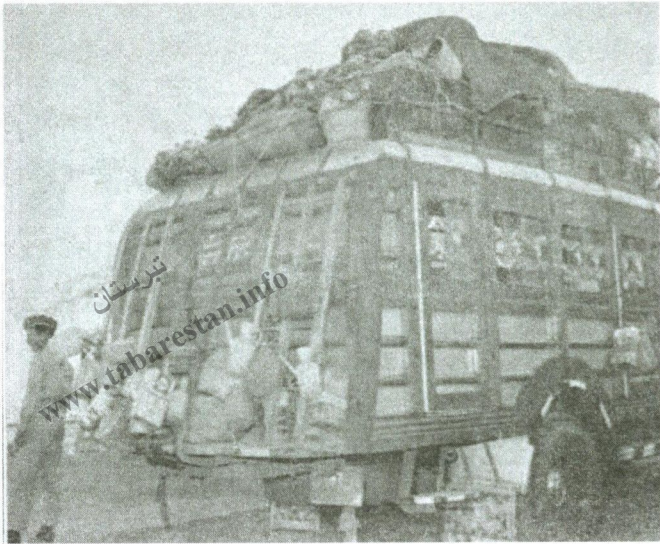

ورود زائران به ایران

استراحت زائران زیر سایه ماشین‌ها در مسیر مکه

نمونه‌ای از ماشین‌های حمل بار

چادرهای زائران ایرانی

چادرهای زائران ایرانی

اوضاع زائران ایرانی در منا

در حال تراشیدن سر

نحوه پخت و پز در صحرای عرفات

تصویری از آشپزهای حجاج

تبرستان
www.tabarestan.info

موزه ناینگ علی قزیه در امواج و زیارت

